

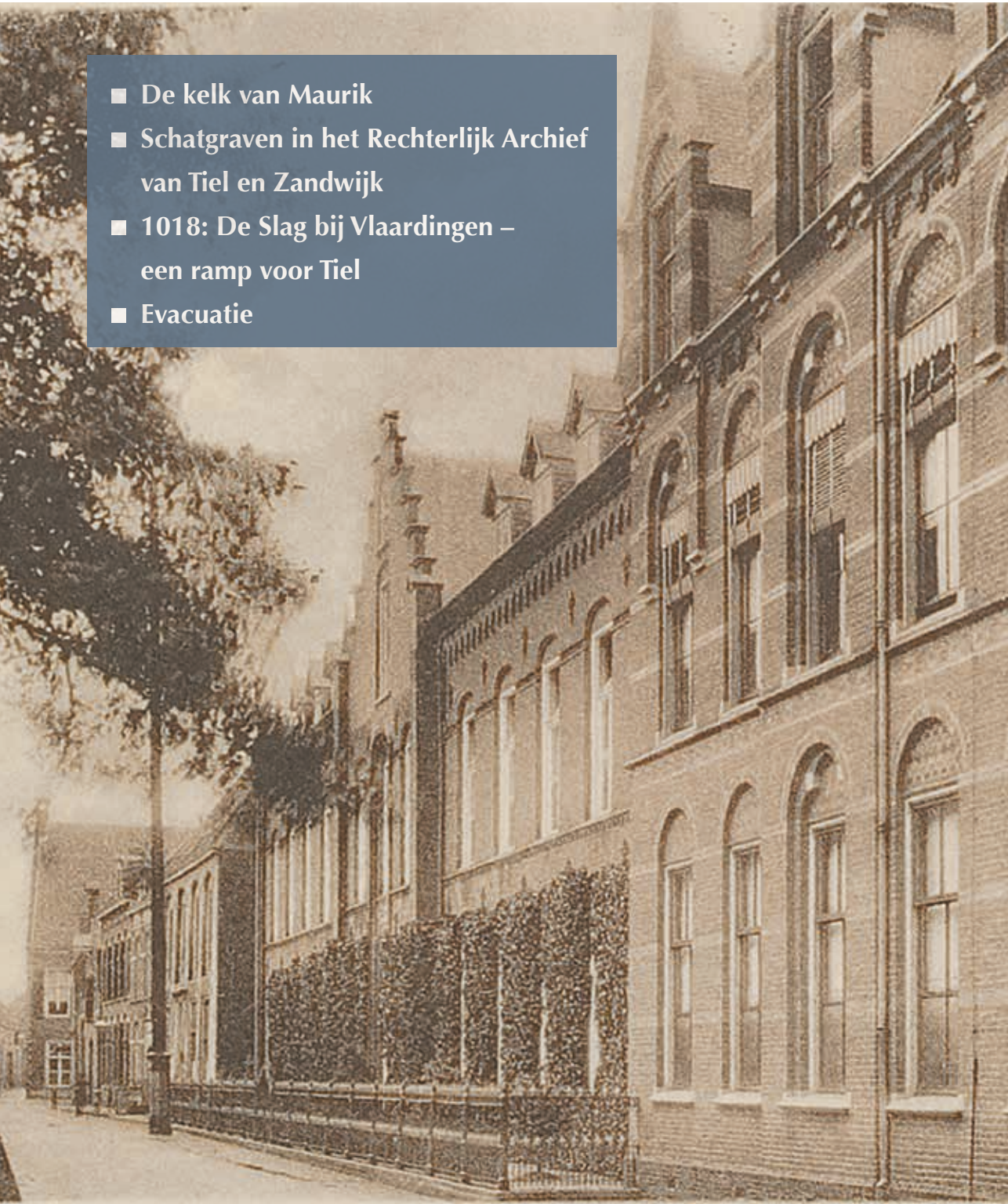

Uitgave Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe **Kroniek**

negende jaargang, nummer 3, december 2018

- De kelk van Maurik
- Schatgraven in het Rechterlijk Archief van Tiel en Zandwijk
- 1018: De Slag bij Vlaardingen – een ramp voor Tiel
- Evacuatie

Voorwoord

foto: Jan Bouwhuis

Het bestuur heeft de laatste jaren verschillende vergaderplekken gekend: de Heerensociëteit, het kantoor van BATO, een ruimte bij restaurant Buitensporig en soms bij bestuursleden thuis!

Hieraan is met ingang van 1 oktober j.l. een einde gekomen. Vanaf deze datum vergadert het bestuur op een van de meest historische plekken van Tiel: Kerkstraat 32.

In de gids welke ter gelegenheid van de Tielse Open Monumenten Dag 2018 verscheen, wordt dit pand als volgt beschreven: *“Het Huijs ende Hofstatt naest de Cleijne Kerk’ is een rijksmonument met een gepleisterde gevel en meer dan 500 jaar bewoningsgeschiedenis. Het huidige pand dateert uit de 16^e eeuw. Het huis heeft een opkamer met panelen en een heel bijzondere 18^e eeuwse landschapsbeschildering. Ooit een brouwerij, heeft het in de kelder nog steeds een waterput. Eigenares Nette Diepeveen heeft dit bijzondere monument met bijzondere aandacht gerestaureerd en kreeg daarvoor de Erfgoedprijs van de Oudheidkamer”*.

Naast de vergaderruimte (de ‘schatkamer’) mag het bestuur ook beschikken over de grote zaal beneden voor grotere groepen.

Het bestuur is mevrouw Nette Diepeveen bijzonder erkentelijk dat zij de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken deze ruimten ter beschikking heeft gesteld.

De Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken heeft een groot aantal werkgroepen en commissies.

De redactie van De Nieuwe Kroniek die deze uitgave verzorgt is een van de werkgroepen binnen de vereniging. Naast deze werkgroep bestaat nog een aantal andere werkgroepen zoals de JDCP-cie. Wat is de taak van deze werkgroep? De werkgroep verzorgt jaarlijks de Joan Derk van der Capellen tot den Pol-lezing die rond zijn geboortedatum (2 nov.) op zijn geboorteplek (nu de raadszaal van de gemeente Tiel) wordt georganiseerd. De selectie van de spreker vindt plaats op basis van een aantal criteria: kritisch, democratisch, vrijheidslievend, communicatief en visionair. Dit jaar heeft de werkgroep mevrouw Nelleke Noordervliet uitgenodigd. Haar lezing heeft dit jaar voldaan aan al deze criteria!

Een andere werkgroep binnen de OKT is BATO (Beoefenaren Archeologie Tiel en Omgeving). Het kantoor van BATO bevindt

zich aan de Buitenbultweg; het magazijn met alle vondsten bevond zich in Kapel-Avezaath. Duidelijk een onwenselijke situatie. Sinds kort heeft BATO een prachtig nieuw magazijn, direct achter het kantoor op de begane grond. Een prima ontwikkeling om met voortvarendheid het grote depot dat er is nader te onderzoeken.

introduceren. Ruim 2500 bezoeken werden geteld voor de ruim 20 monumenten! Een evenement dat volgend jaar herhaald wordt en hopelijk weer een traditie gaat worden!

Tenslotte dit: de vereniging leeft!! Sinds september hebben we 15 nieuwe leden kunnen inschrijven!

Nieuw dit jaar was het initiatief van OKT om de Open Monumenten Dag in Tiel opnieuw te

Martin J. van der Mark,
Voorzitter

Inhoudsopgave

■ De kelk van Maurik	4
■ Schatgraven in het Rechterlijk Archief van Tiel en Zandwijk	14
■ 1018: De Slag bij Vlaardingen – een ramp voor Tiel	19
■ Drie Tielse stegen kregen een metamorfose	25
■ Funerair erfgoed in Tiel – Meer waard dan steen alleen	26
■ Vrede en revolutie op een bordje	30
■ Evacuatie – van zieken en bejaarden van het St.-Andreasgasthuis in Tiel naar Culemborg en Rhenoy, eind 1944 en begin 1945	34
■ Open Monumentendag was een groot succes	38
■ Een granaat die zijn doel miste	40
■ Aanwinst Flipje en Streekmuseum Tiel	42
■ Boekbesprekingen	44
■ Nieuws Regionaal Archief Rivierenland	46

■ Redactioneel ■ Cultuur historisch nieuws ■ Uit de vlooienklap ■ Extra nieuws
■ Nieuws van het Regionaal Archief Rivierenland ■ Boekbesprekingen

De kelk van Maurik

En toen was er alleen nog maar een fotootje

Ria Kragten – van der Mark¹

Foto: Jan Geraerts

Het is zondag 17 oktober 1976. Pater J.W. van Driel sj is pastoor van Maurik. De H. Missen van de zondagmorgen zijn opgedragen.

De pastoor heeft gegeten en stapt, vergezeld van zijn trouwe hond Lobo, in zijn Dafje om op bezoek te gaan: een standaard zondag. Kennelijk hebben insluipers op zijn vertrek staan te wachten, want niet veel later slaan ze toe.

Bericht in de Tielsche Courant van maandag 18 oktober 1976.

“Uit de katholieke kerk in Maurik is zondagmiddag een unieke kelk gestolen. [...]”

De kelk is verzekerd voor 16.000² gulden, maar van onschatbare waarde³, aldus de pastoor. Het was de bedoeling dat de kelk zou worden aangekocht door het Aartsbisschoppelijk Museum in Utrecht.“

In de krant ‘Tiel en de Betuwe’ van woensdag 20 oktober, wordt uitgebreid geschreven over het verdwenen pronkstuk van Maurik. De kelk die zo bijzonder was dat de voorganger van pastoor Van Driel hem nooit uit de kluis durfde te halen en pas de laatste vijf jaar door Van Driel weer werd gebruikt.

¹ Iets gewijzigde versie van hoofdstuk 5 in het boek ‘Rondom Oud en Nieuw, 215 jaar katholiek te midden van protestanten en... nog een nieuwe kerk ook’ van de hand van de schrijver; uitgave 2009.

² In 1950 is in de polis een verzekerde waarde Hfl. 25.000,- opgenomen.

³ Elders zegt pastoor J.W. van Driel sj “Ik schat de waarde op bijna een ton”.

De pastoor denkt dat ze met een valse sleutel zijn binnengekomen om de sleutel van de kluis te zoeken. *“Ze hebben ook nog onder de pendule gekeken, want die is op 5 minuten voor 2 stil blijven staan. [...] en kennelijk is het hen alleen maar om die kelk te doen geweest. Want een kostbare monstrans, die ook in de kluis stond, hebben ze laten staan. En ook mijn nieuwe televisietoestel.”*

Natuurlijk is er proces-verbaal opgemaakt, is er sporenonderzoek gedaan en hebben politie en recherche alles in het werk gesteld om de kelk terug te vinden, maar tot op de dag van vandaag is ie niet terug gevonden⁴.

Een kelk van onschatbare waarde?

Iedere katholieke kerk heeft er wel een paar en bijna iedere (gewezen) priester heeft een eigen kelk of ciborie⁵ gekregen bij gelegenheid van zijn priesterwijding of bij een priesterjubileum.

Ook als je niet in de kerk komt, kan je een kelk of ciborie van dichtbij bekijken en bewonderen bijvoorbeeld in het Museum Elisabethweeshuis in Culemborg en het Catharijne Convent in Utrecht.

Dus... een verhaal over een kelk lijkt nu niet direct interessant voor de lezer.

Maar behalve om reden van deze diefstal is het proces van de totstandkoming, midden

in de Tweede Wereldoorlog, iets wat deze kelk heel bijzonder maakt.

Proces naar de totstandkoming

Op 30 januari 1870 werd Anna Maria Theodora Reigers in Ulft, gemeente Gendringen, geboren. Zij was een telg uit het geslacht dat aan het hoofd en aan de oorsprong stond van de DRU fabrieken, de fabriek van de bekende oranje emailen braadpannen. DRU staat voor Diepenbrock, Reigers, Ulft. Op 13 augustus 1932 kwam vrouw Reigers, zoals men haar in Maurik noemde, wonen aan de Buitenweg.

Zij was een nichtje van pastoor Van Welsem, althans dat zegt iedereen. Moeder Van Welsem was geboortig uit het Westfaalse Munsterland, nauw verwant aan Gendringen en omstreken⁶.

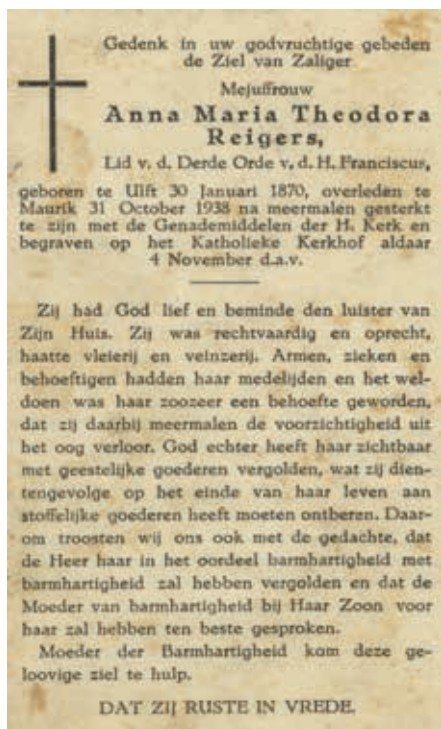
Mevrouw Reigers liet zich op haar afkomst niet voorstaan. Hetgeen zij bezat, schonk ze weg aan mensen die dat harder nodig hadden. Armen en zieken konden bij haar terecht en het is duidelijk dat zij in Maurik daarbij op het spoor gezet werd door de pastoor. Verder leidde ze een teruggetrokken leven. Zij stierf op 31 oktober 1938.

Mevrouw Reigers was zo goed voor anderen (ook wel eens te goed) dat ze aan het eind van haar leven zelf geen geld meer had, zo staat er op het bidprentje in bedekte termen. Wel was ze nog in het bezit van een rijke collectie aan

⁴ *Het verzekerde bedrag is uitbetaald. Het geld is geïnvesteerd in een gebrandschilderd raam naar een ontwerp van Ted Felen, voorstellende Maria en Martha.*

⁵ *De miskelk bestaat uit een kom (de cuppa), een voet en daartussen een knoop (de nodus). De miskelk wordt gebruikt om er tijdens een H.Mis de te consacreran miswijn in te doen. De ciborie is de kelk waarin de geconsacreerde hosties worden bewaard. De ciborie heeft een deksel met meestal een rechtopstaand kruisje.*

⁶ *Ik kom in het voorgeslacht van Mevrouw van Welsem en in het voorgeslacht van mevrouw Reigers dezelfde namen tegen, maar een familieband in rechte lijn haal ik er niet uit. Misschien waren beide families wel goed bevriend met elkaar.*

lijfsieraden. Pastoor Anton van Welsem, zou als haar erfgenaam in het bezit van deze juwelen komen. Wat doe je ermee? Het zijn mooie steentjes en glimmend goud, maar brood kan je er niet direct van kopen. Op haar sterfbed stelde hij de erflaatster voor deze sieraden te laten verwerken in een mooie kelk. Mevrouw Reigers was het helemaal met hem eens. Voorlopig werden de juwelen opgeborgen. De kluis van de kerk was rijk gevuld in afwachting van een mogelijkheid de goede bestemming ook daadwerkelijk uit te kunnen laten voeren. Die mogelijkheid deed zich voor toen de pastoor begin 1941 uit de nalatenschap van mevrouw Henrica van Ijzendoorn- Van Haren ook een belangrijke gift kreeg.

In een verslag dat pastoor van Welsem zelf over de totstandkoming van de kelk schreef vermeldt hij als naschrift:
“Alhoewel slechts twee namen van schenkers konden worden vermeld, moet eerlijkheidshalve worden medegedeeld, dat meerdere parochianen, toen zij van het plan in kennis werden gesteld, spontaan hebben bijgedragen tot de totstandkoming van den kelk. Sommigen offerden sieraden, anderen een som gelds. Zondag 22 Augustus 1943⁷ is voor alle geefsters en gevers een H. Mis opgedragen.”

Het was een rare tijd om bezig te zijn met een kelk.

Het was oorlog. Er waren zoveel andere dingen om je druk over te maken zou je zeggen. Wellicht vond de pastoor het daarom wel des te meer noodzakelijk aan de uitvoering van het plan te beginnen.

Als het bekend werd dat hij zoveel goud en stenen in bewaring had, zou het misschien gevorderd kunnen worden of gestolen. Hij heeft vast gedacht dat de bezetter zich van het schenden van kerkelijk vaatwerk verre zou houden.

Het heeft twee jaar geduurd van een eerste gesprek over een kelk tot een product dat in gebruik kon worden genomen. In die tussentijd twee jaar is er heel wat correspondentie gevoerd. Ik vond in het archief van de kerk een bleek geelbruine verkleurde stofmap met vermelding ‘Archief omtrent **De Kelk van Maurik**’.

⁷ Zondag 15 augustus 1943 is de kelk in gebruik genomen.

Het archief begint met een lijstje, niet veel meer dan een kladjje, met de inventarisatie van alle sieraden.

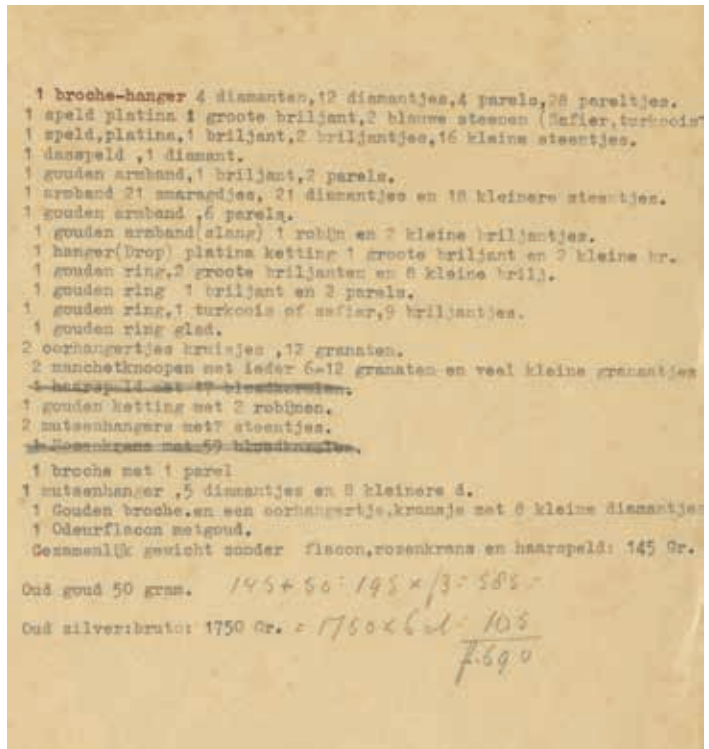
De eerste brief gaat op 25 september 1941 naar de edelsmeden Jan-Eloy en Leo Brom in Utrecht.

Kennelijk was het geen geweldige tijd voor de goudsmeedkunst want de pastoor begint zijn brief met referte aan het feit dat hij reeds enkele malen een rondschriven van de edelsmeden heeft gekregen waarin die klagen over de steeds nijpender wordende materiaalnoed.

De pastoor schrijft dat hij wat goud, juwelen en geld heeft die bestemd zijn voor een nieuwe kelk en dat hij erover denkt een opdracht aan de firma Brom te geven, maar zich ook afvraagt of dat wel zin heeft als er weinig materiaal voorhanden is.

De volgende dag krijgt hij van Leo Brom al een brief terug:

"[...]dat het nog zeer wel mogelijk is een kelk te maken. De prijzen zijn nog slechts weinig veranderd. het materiaal moet worden bijgeleverd (ca. 750 gram zilver en enig goud); is dit echter de opdrachtgever geheel onmogelijk, dan wordt de prijs met 15% verhoogd, omdat wij dan het materiaal grotendeels buiten den officieelen handel om moeten verkrijgen, wat veel extra kosten meebrengt [...]"

Er volgt een maand met wat correspondentie over en weer over besteedbaar geld, goud en over modellen. Eind oktober brengt Leo Brom een bezoek aan de pastoor waar kennelijk wat afspraken worden gemaakt getuige het eind van de brief van de goudsmid op 24 oktober 1941:

"[...] Voorloopig zeg ik U reeds oprecht dank voor het vertrouwen, dat U blijkens deze opdracht in ons stelt. Van de schitterende fietstocht langs de rivier en de gastvrije ontvangst ten Uwent bewaar ik de beste herinnering [...]"

Op 5 december wordt een voorschets gestuurd. Leo Brom vraagt de pastoor niet te schrikken van het ontwerp dat nogal afwijkt van de gebruikelijk vorm. De, zeg maar, beker van de kelk is in verhouding groot ten opzichte van de voet. Deze verhouding gaat terug op de bewaarde kelken uit de 9^e en 10^e eeuw en mijnheer Brom wijdt dan in zijn brief uit over de sacrale karakter. “[...] Indien U meent mij met dezen kelk mijn gang te kunnen laten gaan en de middelen niet al te beperkt zijn, dan maken wij voor U een fijn en bijzonder werkstuk, dat in de geschiedenis der Nederlandsche goudsmeedkunst als ‘de kelk van Maurik’ een geheel eigen plaats zal innemen, zooals de kelken van Reims, Ardagh, Werden, Deventer, Salzburg en Venetië dit doen.[...]”.

De pastoor slaat aan het rekenen en schrijft terug dat de eerder beschikbare 400 gulden voor de kelk en 200 gulden voor de luna⁸ na veel gereken uit kan groeien tot maximaal 800 gulden voor kelk en luna samen. Dat is de limiet en de pastoor schrijft te hopen dat deze limiet niets zal afdoen aan de uitdaging voor de goudsmid.

Tenslotte verzoekt de pastoor in zijn brief van 8 december, niet te spreken van de kelk van Maurik maar van de kelk van Van Welsem. “[...] want als de oorlog voorbij is, wordt hier met steun van het Bisdom kerk en pastorie verbouwd. Als Maurik nu genoemd zou worden in verband met zulk een kostbaar stuk, zou onze Hoogerwaarde Vicaris, die schrikbarend goed rekenen en ijskoud redeneeren kan, misschien gevolgtrekkingen

gaan maken, die minder aangename gevolgen voor Maurik zouden kunnen hebben [...]”.

Op 10 december 1941 aanvaardt Leo Brom de opdracht.

Hij bedenkt dat het aardig zou zijn aan de binnenkant van de voet van de kelk een inschrift aan te brengen samen met het gemeentewapen van Maurik. “Het zal voor het nageslacht, dunkt mij, interessant zijn uit dit inschrift te kunnen vaststellen hoe in het jaar 1941, toen heel de wereld in oorlogsbrand stond en ons land en volk de ellende eener Duitsche bezetting onderging, Maurik een kelk als deze liet maken.”

Dat ons volk “de ellende eener Duitsche bezetting onderging en de wereld in oorlogsbrand stond”, weerhield Leo Brom er niet van om ten huize van de pastoor eens goed rond te kijken.

Op 19 december, negen dagen na de aanvaarding van de opdracht vraagt hij de pastoor te willen overwegen hem zijn antieke kast te verkopen.

Op 19 januari antwoordt de pastoor dat hij over de verkoop van de antieke kast wil praten, het is hem niet geheel onverschillig waar een stuk, waaraan hij zijn hele leven plezier heeft beleefd, blijft na zijn dood. De pastoor geeft aan dat gesprek te zijner tijd te willen voeren als de kelk gereed is. De pastoor stuurt af en toe nog wat materiaal op, de ene keer een horloge, dan een plaatje goud of nog wat zilver. Over de tegenwaarde krijgt hij dan bericht terug. De pastoor let op de kleintjes en als hij 54 cent te kort krijgt, schrijft hij: “U berekende voor 13,2 gram

⁸ Luna of lunula: een halvemaanvormige houder in een Monstrans waarin een Hostie wordt geplaatst.

goud f 39,06. Volgens Kempees,⁹ waaruit ik het rekenen heb geleerd, had dit moeten zijn: f 39,60. Haec fabula docet: Een nul is een nul, maar het maakt toch nog verschil welke plaats zoo'n nul in de maatschappij inneemt."

Na die eerste maanden van intensieve briefwisseling is er weinig contact meer tussen de pastoor en de edelsmid. Het is in deze periode dat pastoor Van Welsem een 'straf'¹⁰ in de gevangenis van Arnhem moet uitzitten en waar zijn zwakke gezondheid zich openbaart. De pastoor wordt na zijn vrijlating gelijk opgenomen en verpleegd in het St. Andreasgasthuis in Tiel. Daar bereikt hem de brief van Leo Brom van 18 november 1942 reagerend op een kattebelletje van de pastoor die herinnert aan de afspraak dat de kelk in oktober van dit jaar klaar zou zijn. *"[...]Helaas moeten wij U op dit punt teleurstellen. Wij hebben met vele en ernstige moeilijkheden in onze werkplaats te tobben gehad en ondervinden nog iedere dag en ieder uur bijna, dat de oorlog steeds dieper in ons werk ingrijpt. De ernstigste slag, naast duizenderlei materiaal- en andere moeilijkheden, was het weghalen van de helft van onze medewerkers [...] thans wacht de kelk op zijn versiering, maar wil deze goed worden, dan mogen wij dit niet overhaasten [...]."*

9 *Rekenmethode voor de lagere school uit de 2^e helft van de 19^e eeuw van JCJ Kempees "Beginselen der Cijferkunst /benevens vraagstukken en oefeningen ter toepassing"*

10 *Naast pastoor was Van Welsem ook schrijver. Die schrijverij had hem in de gevangenis gebracht. Vrienden van onze bezetters meenden zichzelf te herkennen als de wolven in schaapskleren uit een artikeltje van hem. Zijn verweer voor de rechter was o.a.: "Als ik in de krant wil zetten dat er veel smeerlappen in de wereld zijn dan behoeft iemand die geen smeerlap is zich daarvan toch niets aan te trekken."*

Wij hopen, dat U van de moeilijkheden, die wij meemaken, begrip zult hebben en dat deze teleurstelling de zo zeer op prijs gestelde aangename verhouding tussen U en ons niet zal verstoren. [...]"

Daarna begint het gezucht van de zijde van de kunstenaar pas goed. In plaats van diamanten zou hij liever andere stenen willen zoals turmalijn, robijn, smaragd, saffier, almandin e.d. gecombineerd met veel paarlen en cloisonné email.¹¹

De pastoor antwoordt direct de volgende dag: *"Gaarne laat ik een kunstenaar zijn gang gaan, want anders maakt men van hem een adelaar in een kooi of Meikever aan een touwtje,¹² wat ik een schandelijke marteling vind.*

De eenige limiet die ik noodgedwongen moet stellen is de financieele. In mijn schrijven van 8 Dec 1941 ging ik tot 800 Gulden voor Kelk en Luna samen.

Met hoeveel zou dit bedrag moeten verhoogd worden als U het plan uitvoert, zoals het U thans voor den geest staat? Zoodra U mij daarop heeft geantwoord zal ik U per omgaande antwoorden of het kan."

De goudsmid wil graag stenen ruilen, blijkt uit zijn antwoord. Het antwoord van pastoor Van Welsem op 12 februari 1943: *"[...] Ik acht mij door de plechtig gedane belofte aan een Stervende gedaan te zeer gebonden dan dat ik daarin zou kunnen, mogen en willen*

11 *Techniek van emailleren waarbij gebruik wordt gemaakt van een plaat waarop edelmetaaldraden zijn gelast die vakjes vormen, deze vakjes zijn met email opgevuld.*

12 *Waarschijnlijk is hier zowel "de adelaar in een kooi" als de "meikever aan een touwtje" in dubbele betekenis op te vatten.*

UTRECHT 15 Februari 1943
D 8173 15
TELEF. 19344 & 3400 GED. 19437

Den Zeer Eerw. de Heer A. van NELLE
Pastoor
D. S. U. R. I. J. .

Zeer Eerw. de Heer,

Bezig zijnde met de verandering van de kerk valt het mij zeer moeilijk te een echi bevredigend resultaat te verkrijgen bij toepassing van de beschikbare diamanten en brillanten. Ik weet dat deze stenen vooral bij het uitgangpunt verstaan voor het glas zijn, maar nu ik er voor zit, heb ik het gevoel dat ik met de aanwending van deze fel wil aangepaste perfooteerde stenen afbreuk doe aan het H. H. "deftig". Inkomsten en andere karakter, dat ik bij een kerk nie deze zo graag tot uitdrukking zou willen brengen. In plaats van deze diamanten zou ik veel liever andere, in o n b o z i j n v e r o z e l i e s s e n stenen in verschillende oude bestanden kleuren zoals turmalijn, rubijn, smaragd, zaffier, alexandrin v.d. stenen geschikt met veel perlen en alzoewel veel toepassen.

Diamanten en brillanten vlesken eigenlijk in het karakter van deze kerk. In geschiedwerk uit de vroege middeleeuwen, waaraan ik "om" kerk verstaan zou willen maken, vindt men wel alle soorten edelstenen en perlen, maar nooit diamanten toepassen en het is zeker daardoor dat deze stukken hun rijzen en bruikbaarheid steeds te veelal beheerst tot uitdrukking brengen.

Zouit U er voor gevonden, dat ik een vrucht naar een oplossing in deze zaak, of ik de doorzagen overwegende besmeten! Het is natuurlijk niet mogelijk in deze tijd de nodige stenen nie bedoeld te verzamelen, maar misschien lukt dit toch nog.

Den deel van de stenen uit de sierdencollectie, zoals de smaragden en andere, zijn heel goed bruikbaar.

Mag ik hiervoor de mening eens hooren?

Voer het geval, dat wij in deze aanrakenheid van U verstaan, zijn wij U wijkstelt; wij zullen van de overdracht van de kerk ten goede laten komen.

De antwoord gaarne aanvaard, verlijf ik het beleefde groot en de meests hoogachting,
gaarne U de.

kosten op minstens duizend gulden. "Wat doen wij nu?" vraagt hij "Het valt moeilijk het eenmaal gevormde los te laten maar als het niet anders kan [...]."

De pastoor op 15 februari 1943: "[...]Inderdaad is het – zoals U veronderstelt – niet mogelijk den prijs met Duizend Gulden te verhoogen. Toch vertrouw ik, dat desnietteenstaande een waardig stuk onder Uw handen zal tot stand komen, want Goethe zegt immers: 'In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister' En, dat U een 'Meister' bent, daarvan is niemand meer overtuigd dan ondergeteekende [...]."

Op 7 juli komt het verlossende bericht dat de kelk zijn voltooiing begint te naderen en dat zij, vader Leo en zoon Rudolph, hopen hem voor 15 augustus af te komen leveren.

toestemmen. Vandaar mijn bij den aanvang onzer onderhandelingen gedane voorwaarde, dat al wat niet gebruikt zou worden aan kelk en luna in mijn bezit zou terugkeeren. U zult zich dat ongetwijfeld nog wel herinneren. Misschien vindt U dit van mijn standpunt uit niet erg zakelijk bezien, maar daarom noemen ze ons wellicht 'geestelijken' een titel die ik op prijs stel en niet gaarne te schande maak. [...]"

Mijnheer Brom is de antieke kast nog niet vergeten, hij sluit de brief af met: "misschien kunnen wij het bij die gelegenheid ook eens worden over de oude kast, waarover ik vroeger eens schreef."

Vervolg op 2 augustus waarin een afspraak wordt gemaakt voor donderdagvoormiddag 12 augustus.¹³ De pastoor nodigt ze uit voor de maaltijd, als ze een sober maal voor lief willen nemen en geeft een reisadvies.

¹³ Precies op tijd om op zondag 15 augustus ter gelegenheid van het feest van Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming, het naamfeest van de kerk van Maurik, in gebruik te worden genomen.

De kelk in de fietstas, met de fiets in de tram tot Amerongen, met de pont over naar Eck en Wiel en verder fietsend naar Maurik. Dat lijkt mijnheer Brom een goed idee, en die schrijft direct¹⁴ terug met de vraag of zijn vrouw ook mee mag komen als het goed weer is. Zoon Rudolph is een week geleden opgeroepen en een reisje zou mevrouw wat afleiding bezorgen. “Maakt U met het eten niet teveel omslag; heel veel meer als droge aardappelen zijn wij de laatste tijd toch niet gewend.”

Dat het allemaal in orde is gekomen kan geconcludeerd worden uit onderstaande brief van 24 augustus:

“Door vakantie-afwezigheid¹⁵ kom ik er eerst thans toe U de goede ontvangst te berichten van Uw schrijven met bijlage¹⁶ van 19 augustus en U mede namens mijn Vrouw nog eens onzen zeer hartelijken dank te betuigen voor de zoo vriendelijke en gastvrije ontvangst, die op 12 Aug. j.l. ten Uwent mochten genieten.

Ik weet niet goed wat er van dien heerlijken dag het meest verdient geprezen te worden: het ideale weer, dat wij troffen, het prachtige rivierlandschap, Uw oprechte en warme waardeering voor het werk, dat wij U brachten, het meer dan kostelijke feestmaal be kroond door de ook als geste zeer gewaardeerde historische sigaar, het aangename

en vroolijke gesprek, dat U onderhield of de geurige emballagevulling, die U ons meegaf! Als ik U dan ook voor dezen fijnen dag nog eens van harte dankzeg, dan bedoel ik dit alles te samen en afzonderlijk en mag ik U wel vragen in dezen dank Mejuffrouw Janssen¹⁷ te willen laten deelen, wier aandeel in de keurige en prettige sfeer van Uw huis en in de culinaire genietingen, die het ons verschaften wel omgekeerd evenredig waren aan hetgeen zij ervan liet blijken.

Mijn Vrouw was opgetogen over de zoo verzorgde en smaakvolle tafelaankleding en over het prachtige servies. Zij genoot vooral ook van de heerlijke fietstocht, die wij maakten langs de rivier en van de voor ons stedelingen ongekende rust en vrede, die het echt Nederlandsche landschap, waarin U het voorrecht hebt te leven, zoo weldadig kenmerkt.

Als er niets tussen komt, hoopt mijn Vrouw U de viersierde luna en den ring van Mejuffrouw Janssen te komen terugbrengen op de fiets van Utrecht naar Maurik. Zij kan dan het boek over granulatie weer meenemen.

Nogmaals hartelijk dank voor het genotene en onze beste wenschen voor het volledig herstel van Uw gezondheid. Met vriendelijken groet, ook voor Mej. Janssen, gaarne Uw dw. Leo Brom”.

De kelk in zijn volle glorie

“[...]Ofschoon niet bijzonder groot van afmeting (hoogte 17½ cm) onderscheidt de kelk zich vooral naar de vorm van de thans gebruikelijke kelktypen, en wel in de eerste plaats door een in verhouding tot de voet

¹⁴ De postertijen lijken goed te werken: een brief gestuurd op 5 augustus wordt 6 augustus direct beantwoord. Hoewel, zo te zien op hun briefpapier, zowel de firma Brom als pastoor Van Welssem telefoon hebben lees ik nooit iets over telefonisch contact.

¹⁵ Voor sommige mensen ging het leven in de oorlog kennelijk ‘gewoon’ door.

¹⁶ De luna werd naar Brom opgestuurd om met de overgebleven diamantjes versierd te worden.

¹⁷ In Maurik beter bekend als Grada, de huishoudster van mijnheer pastoor.

Collectie Katholiek Documentatiecentrum Nijmegen/
Edelsmidse Brom

meer omvangrijke cuppa (bovendiam.
13½ cM diepte 9½ cM).

Deze accentueering van de betekenis en de verheven bestemming van het voornaamste deel van de kelk verleent aan het geheel een zekere monumentaliteit en voornaamheid, waarin het sacrale karakter duidelijk tot uitdrukking komt. De ongewone verhouding tussen cuppa en voet wekt eenige reminiscentie aan vermaarde miskelken, welke uit de 10^e en 11^e eeuw bewaard bleven. [...]

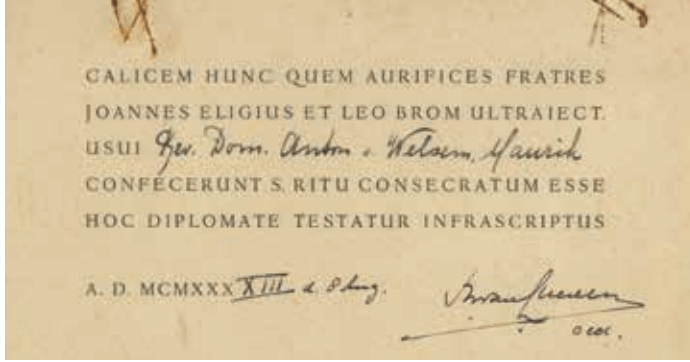
Bovenstaande beschrijving, van de hand van pastoor Van Welsem op grond van gegevens van en in overleg met Leo Brom, gaat nog een paar A5jes door. Er is een vouwblad van gedrukt waarvan er nog enkele bewaard zijn gebleven. Ik veronderstel dat die meegegeven werden aan parochianen¹⁸ en aan een ieder die belangstellend was.

¹⁸ Geen parochiaan kunnen vinden die het zich herinnerde.

De correspondentie tussen Leo Brom en de pastoor zet zich nog voort. Naar blijkt zijn er toch op de kelk wat extra stenen aangebracht zonder toestemming van de pastoor want Leo Brom schrijft in zijn brief van 8 september waarbij de rekening was gevoegd: “[...] Deze op het staatje nader aangegeven stenen bleken tijdens het werk onmisbaar in het geheel en wij brachten ze toen aan zonder daarover vooraf met U te overleggen. Dit was een fout. [...] meen ik dan ook niet verder te mogen gaan dan aan deze rekening het verzoek te verbinden Uwerzijds eens te willen overwegen of het misschien mogelijk is ons als compensatie voor de waarde van de stenen het een of ander in natura te doen toekomen. [...] Zakelijk gezien blijkt trouwens de hele kelk een grote mislukking; wij hebben er, zoals achteraf blijkt, veel en veel meer werk van gemaakt dan de beschikbare middelen feitelijk toelieten. [...]”.

De antieke kast van pastoor Van Welsem

Niet helemaal zeker is het, maar ik denk dat de pastoor als tegemoetkoming voor de extra gemaakte kosten zijn antieke kast, waarop de heer Brom al in 1941 zijn oog had laten vallen, beloofd heeft als erfenis. De heer Brom refereert in zijn brief van 14 oktober 1943 aan ‘ons’ telefoongesprek. Hij bedankt voor de goede gaven die de pastoor hem heeft gezonden “[...] deze meer dan welkome surprise, waardoor het volslagen drooglopen van ons lichamelijk organisme opnieuw enige tijd is uitgesteld.[...]” maar ook “[...] Mag ik deze gelegenheid benutten om U deelgenoot te maken in een kleine bezorgdheid, die wel eens bij mij op-

'De ondergetekende verklaart met dit getuigschrift dat deze kelk, die de gebroeders Eligius en Leo Brom, goudsmeden te Utrecht, tot gebruik van de Eerwaarde Heer Anton van Welsem te Maurik vervaardigd hebben, volgens de heilige rite is geconsecreerd. Anno Domini 1943 de 8^e Augustus'

komt t.a.v. 'de' kast. Ik stel het voorrecht, dat U mij toezegde zozeer op prijs, dat ik niet graag zou zien dat het later door enige onvoorzienne omstandigheid zonder effect zou moeten blijven. Zou het daarom niet goed zijn, indien U, in overleg met Uw executeur, mij Uw bedoeling ten aanzien van de kast nog eens schriftelijk meedeelde. Men kan nooit weten hoe het loopt en ik kan eventueel Uw briefje tonen. Ik ben op deze kast heel bijzonder gesteld, omdat het iets ongevoons is en bovendien omdat de 'geschiedenis' ervan mij sympathiek is. [...]'

De volgende brief in ons archief dateert van 31 december 1943.

Intussen is er wel contact geweest. Pater Corbinianus¹⁹ is naar Utrecht gegaan, naar ik aanneem om de luna op te halen. Waarschijnlijk kreeg hij de zorgen die de familie Brom zich maakte over de kast ook nog eens mee want op deze laatste dag van 1943 schrijft de pastoor onder meer "[...] Dat uw hooggeachte echtgenoot erg naar de kast verlangt kan ik begrijpen, maar dat Ze daardoor indirect op mijn dood zit te wachten is voor mij een minder prettig idee. Hoe gaarne ik Haar ook het bezit van het mooie meubel gun, ik kan Haar niet belo-

ven, dat ik niet alles in het werk zal stellen om het tijdstip van de overdracht zolang mogelijk uit te stellen. [...]"

Leo Brom schrijft direct terug. Hij verontschuldigt zich op alle mogelijke manier en zegt dat hij zich schaamt, nadat hem duidelijk is geworden dat hij onbewust in tact en bescheidenheid tekort is geschoten.

De correspondentie in het kerkarchief van Maurik is hiermee gesloten.²⁰

En toen was er alleen nog maar een fotootje

In Maurik blijft men hopen dat 'onze' kelk ooit weer ergens opduikt.²¹ Voorlopig rest alleen nog maar het fotootje en een soort geboorteakte, een verklaring dat de kelk op 8 augustus 1943 is geconsacreerd.

²⁰ Ik nam aan dat de kast na het overlijden van de pastoor in 1953 naar Utrecht is verhuisd. In de kerk noch in de pastorie staat een antieke kast om warm voor te lopen. Een neef van de pastoor, Wim Matla in Amsterdam, meent zich te herinneren dat de (familie)kast eerst nog bij zijn ouders heeft gestaan tot het overlijden van zijn moeder en pas daarna naar de familie Brom is gegaan.

²¹ Pieter Stapel heeft over de verdwenen kelk een theateervoorstelling geschreven (De heilige Graal van Maurik). Bij de voorbereiding ging hij naar een juwelier in Den Haag die kerkelijk vaatwerk zou hebben. Na zijn verhaal over de kelk van Maurik mocht hij niet meer achter de schermen kijken zo vertelde hij.

¹⁹ Capucijner pater (OFMcap) die van 1942 tot 1949 in de kerk in Maurik assisteerde.

Schatgraven in het Rechterlijk Archief van Tiel en Zandwijk

Jan Buylinckx
*Medewerker Cluster Archief- en
Collectiebeheer RAR*

Het rechterlijk archief van Tiel en Zandwijk van 1431 tot 1811 is opnieuw geïnventariseerd en is daarmee beter toegankelijk. Het gaat in totaal om ruim 70 strekkende meter archiefstukken. Het archief is ook opnieuw verpakt en voor zover nodig zijn de stukken geconserveerd of gerestaureerd. Bovendien wordt hard gewerkt aan het volledig digitaliseren van het archief. Momenteel is al ongeveer een derde van het alle stukken digitaal in te zien op de website.

Archief in 1987 terug in Tiel

De schepenbanken van Tiel en Zandwijk vormden oorspronkelijk twee afzonderlijke rechtbanken, die in de loop van de tijd steeds meer met elkaar verweven raakten, totdat de beide plaatsen in 1798 definitief werden verenigd. Tot 1811 waren administratief bestuur en rechtspraak van de stad niet strikt van elkaar gescheiden. In het begin van de 19^e eeuw zijn de rechterlijke stukken zo goed mogelijk afgesplitst van de rest van het stedelijk archief en door het Rijk in eigendom overgenomen van de gemeente (geconfisqueerd). Dat gebeurde met alle rechterlijke stukken in ons land. In 1987 werd het rechterlijk archief van Tiel en

Zandwijk weer door het Rijk in bewaring gegeven aan de voorloper van het Regionaal Archief Rivierenland (RAR).

Belangrijk archief

Tiel kende in ieder geval al vanaf het einde van de dertiende eeuw een rechtbank. Helaas zijn van de eerste twee eeuwen van het bestaan van die schepenbank geen stukken bewaard gebleven in dit archief. De oudst bewaard gebleven stukken dateren pas vanaf het begin van de vijftiende eeuw. Het belang van dit archief voor de geschiedschrijving van Tiel en voor stamboomonderzoek in de periode 1431-1811 kan echter moeilijk overschat worden.

Anders dan wellicht gedacht, bevat het archief niet alleen stukken over criminele rechtspraak (strafrechtspraak) en civiele rechtspraak (rechtszaken tussen twee particuliere partijen), maar ook zeer uitgebreide series stukken van de zogenaamde volontaire of vrijwillige rechtspraak waarbij de schepenbanken akten opmaken waarvoor men tegenwoordig naar een notaris zou gaan, zoals volmachten, testamenten, verkopeningen van onroerende goederen, leningen en boedelscheidingen. Over veel families in de stad bevat het archief stukken, vaak van ver

voor de tijd dat er doop-, trouw- en begraafregisters bewaard bleven.

Slechte staat en beperkt toegankelijk

Bij de ontvangst van het archief van het Rijk in 1987 was het slechts voorzien van een zeer grofmazige plaatsingslijst en verkeerde het in zeer slechte staat, voornamelijk door vocht- en schimmelschade. De afgelopen vijf jaar is onder regie van de behoudsafdeling van het RAR een zeer omvangrijk restauratieproject uitgevoerd door verschillende restauratieateliers. Daarbij werden ook de honderden charters (akten op perkament en met zegels) gestrekt en afzonderlijk geborgen. Vóór die restauratieslag konden veel stukken uit het archief niet ter inzage worden gegeven aan onderzoekers, maar aan die onwenselijke situatie kwam dus een einde. Het archief bleef echter niet efficiënt te raadplegen omdat voor enig resultaat grote pakken met stukken moesten worden doorgeworsteld. Dat was tijdrovend en door het oud-schrift en de vele juridische termen ook niet eenvoudig. Daarnaast kende het archief pakken met nietszeggende omschrijvingen als 'varia' en 'diversen'. Bovendien waren de charters dan wel afzonderlijk geborgen, maar niet goed afzonderlijk genummerd en niet per stuk beschreven. In de loop van de tijd waren ook nummers dubbel gebruikt en leidden allerlei subnummers tot een onoverzichtelijk geheel. Kortom: het RAR bezat een prachtig archief, dat ondanks al het restauratiewerk slechts beperkt bruikbaar was.

Herinventarisatie

In 2017 en 2018 werd het hele archief opnieuw en meer gedetailleerd beschreven.

Omvangrijke pakken werden gesplitst in handzamere pakken of op zaak uitgesplitst, veel stukken werden op volgorde gelegd, de indeling van de inventaris in rubrieken werd verbeterd en het geheel werd voorzien van een uitgebreide inleiding met veel aanwijzingen voor de onderzoekers. Het was niet te voorkomen dat een groot deel van de archiefstukken voorzien werd van nieuwe inventarisnummers. Daarbij werden wel de oude nummers genoteerd, zodat iedereen kan zien wat de oude nummering was. Dat is met name van belang om de vele verwijzingen in bestaande literatuur bruikbaar te houden.

Afzonderlijke beschrijvingen van bijzondere series stukken

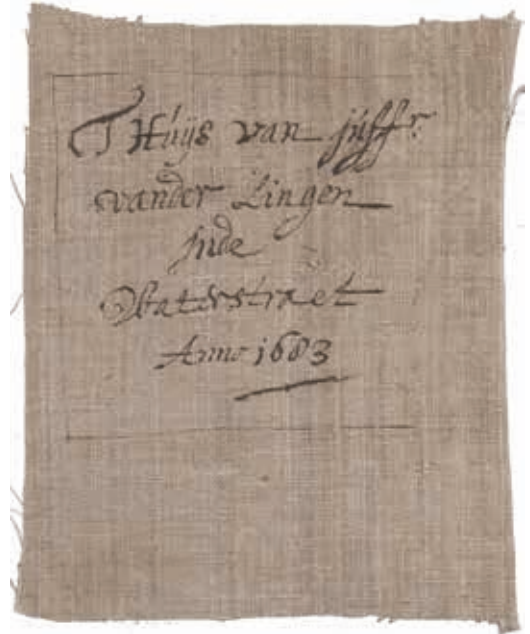
Voorheen waren de vele meters aan criminele en civiele procesdossiers slechts beschreven als omvangrijke chronologisch geordende pakken met stukken. Door de dames A.M.W. Slager en M.A.W. van den Bos, vrijwilligsters van het Regionaal Archief Rivierenland, werden deze stukken per proces beschreven, verpakt en genummerd. De namen van de procesvoerende partijen in deze ca. 2500 procesdossiers werden opgenomen in de mogelijkheid 'zoeken naar personen' op de website. Een andere zeer omvangrijke serie stukken betrof zogenoemde verwinprocedures, juridische procedures van schuldeisers ten aanzien van het (tijdelijk) beslag leggen op goederen van de schuldenaars. Ze werden in 'dossiers' per verwinprocedure beschreven, waarbij de namen van de schuldenaren werden genoteerd. De dossiers bevatten heel veel stukken over het ontstaan en afwikkelen van die zaken waarbij diverse schuldeisers

hun (preferente) rechten probeerden aan te tonen, soms met eigendomsbewijzen (retro-acta) van v6r voor de rechtszaak. De stukken bieden een bijzonder inzicht in het dagelijks leven in de stad, bezittingen, eigendomsverhoudingen, leveranties van roerende goederen, etc.

Ook stukken over het beheer van (nagelaten) boedels en tot voor kort nog ongeopende zogenaamde 'besloten testamenten' werden afzonderlijk beschreven en zijn dus nu ook op de website op naam doorzoekbaar, weliswaar niet bij 'zoeken naar personen', maar wel via het zoekstelsel op alle toegangen. Die besloten testamenten vormen echter slechts een kleine minderheid van alle aanwezige series registers van testamenten en losse testamenten. Inmiddels is het RAR gestart met een omvangrijk project om alle testamenten in alle rechterlijke archieven per stuk te ontsluiten.

Weerbarstig

Zoeken in het rechterlijk archief blijft, ondanks de nieuwe inventaris, niet gemakkelijk. Weliswaar is een aantal stukken gedetailleerd beschreven, maar de meeste gegevens bevinden zich toch in grote, slechts chronologisch geordende series registers ('signaten') en losse stukken. Het door het hele archief per transactie of zaak aangeven van de handeling en de handelende partijen zou extreem veel tijd kosten. De raadpleging van het archief blijft dus voor een groot deel weerbarstig en tijdrovend waarbij goed in de gaten moet worden gehouden welke procedures welke stukken opleveren en waar (in welke series) die te vinden kunnen zijn. In de inleiding van

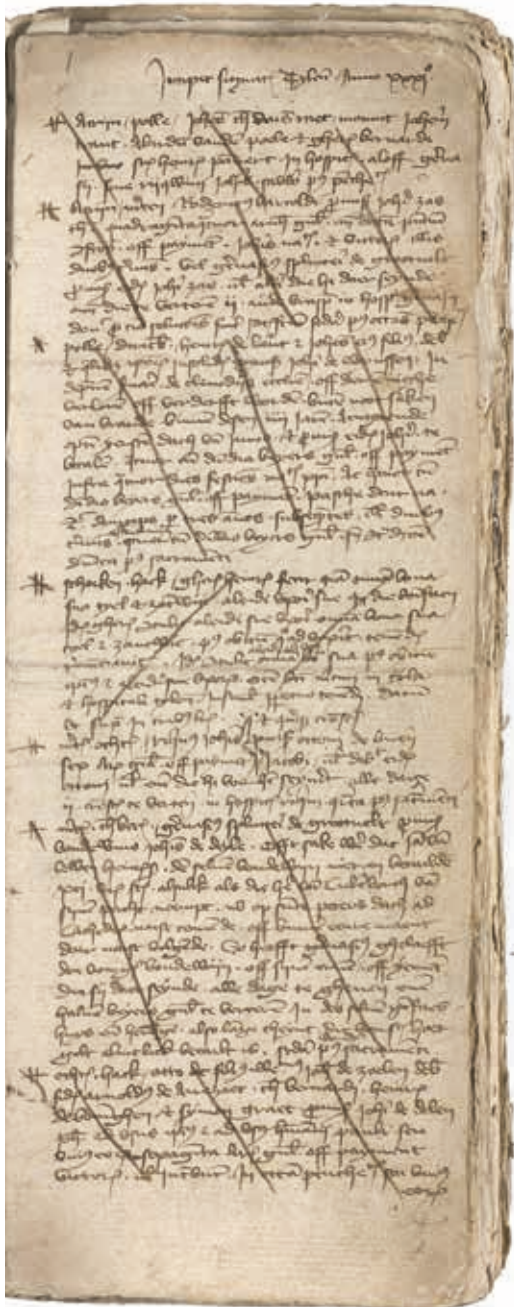
Voorzijde van een linnen zak waarin de stukken waren opgeborgen over de verwinprocedure waarbij in 1683 beslag werd gelegd op het huis in de Waterstraat te Tiel van wijlen Maria Vogelsanck, weduwe van burgemeester Cornelis van der Lingen (inv.nr. 3188)

de inventaris worden wat handvaten gegeven voor systematisch onderzoek.

Daarnaast is als hulpmiddel om de stukken beter te kunnen duiden een 'Lijst van termen en uitdrukkingen die voorkomen in rechterlijke archieven en notariële archieven aanwezig in het Regionaal Archief Rivierenland' gemaakt.

Digitaal beschikbaar

Niet alleen de vernieuwde toegang is te vinden op de website van het RAR. Bij ongeveer een derde van de stukken kan doorgeklikt worden naar de digitale bestanden. Die stukken kunnen dus vanaf thuis voortaan 24 uur per dag geraadpleegd worden.

Eerste pagina van het oudste schepensignaat van Tiel, dat begint in 1431 (inv.nr. 47)

Bij de digitalisering is voorrang gegeven aan de veelgebruikte registers van de vrijwillige rechtspraak, nagenoeg alle procesdossiers, de stukken over de verwinprocedures en de besloten testamenten. Het ligt in de bedoeling om de komende jaren ook de rest van het archief te digitaliseren.

Transcripties

Ten aanzien van een aantal inventarisnummers gaat de dienstverlening van het RAR zelfs nog verder. Om sommige moeilijk leesbare stukken nog beter te ontsluiten is begonnen, grotendeels met behulp van vrijwilligers, met het transcriberen van die bronnen. Zo is al een deel gedaan van het oudste schepensignaat van Tiel dat begint in 1431. Inventarisnummer 306, een register met volontaire (vrijwillige) akten over de jaren 1625-1640, is helemaal van een transcriptie voorzien. In deze gevallen is dus op de website niet alleen de beschrijving van het archiefbestanddeel te zien en de scan, maar ook de transcriptie. Leuker kunnen we het niet maken!

Het is ondoenlijk om alle stukken te transcriberen (het archief bevat minimaal 500.000 bladzijden!), maar door een aantal stukken en registers als voorbeeld te transcriberen wordt een handreiking geboden aan onderzoekers. Veel stukken kennen immers min of meer dezelfde standaardformuleringen.

Schatgraven

Kortom: gebruik van dit archief is niet altijd gemakkelijk, maar laat u niet afschrikken door moeilijk leesbare stukken of nog onbegrijpelijke woorden. Maak gebruik van alle geboden handreikingen en kom eens schatgraven in de studiezaal of op de website van het RAR!

1018: De Slag bij Vlaardingen – een ramp voor Tiel

Emile Smit

Op 29 juli 1018 vond bij de toen juist nieuw gebouwde burcht Vlaardingen een slag plaats tussen een leger van keizer Hendrik II en een groep Hollanders en Friezen in dienst van graaf Dirk III. Oudere Nederlanders hebben dit feitje als een soort eerste heldendaad van de graven van Holland op school geleerd. Maar vrijwel niemand weet, wat er werkelijk aan de hand was en dat die slag voor Tiel een enorme impact had.

Keizer Hendrik II van Duitsland was een vroom man die de rechten van zijn onderdanen wel wilde respecteren. Toen de voogdes van zijn vazal Dirk III in 1005 werd bedreigd door opstandige Friezen kwam hij zelf naar de handelsplaats Tiel om er een vloot uit te rusten teneinde haar te helpen. Dertien jaar later moest hij in datzelfde Tiel een vloot bijeenbrengen om de inmiddels volwassen Dirk III een lesje te leren. In de tijd waarin dit alles zich afspeelde, was Tiel waarschijnlijk de belangrijkste handelsplaats in Midden Nederland. Gelegen op de splitsing van Waal en Linge bood de stad de mogelijkheid om in alle richtingen te varen. In feite was Tiel de overslagplaats waar goederen uit Engeland of uit het Oostzeegebied

werden aangevoerd en verhandeld in ruil voor producten uit Duitsland en Noord-Frankrijk.

Er bevond zich daarom een rijke handelselite in Tiel. Hun pakhuizen zijn bij opgravingen op de Koornmarkt teruggevonden. Naast handelsplaats was Tiel ook een cultureel centrum, want graaf Waltger van Teisterbant had er rond 900 een klooster gevestigd, waar monniken studeerden en schreven en waar gelovigen de relieken van Sint-Walburgis konden vereren. Een van die monniken – Alpertus van Metz – legde de gebeurtenissen van zijn tijd vast in een kroniek. Hij kende de Tielse kooplieden goed, maar als vrome christen had hij weinig op met hun gebruiken. Ze dronken teveel en eerlijk waren ze ook niet altijd – ach, zoveel lijkt er ook niet veranderd in die duizend jaar.

De handel met Engeland was voor de Tielse kooplieden van groot belang. Zij moesten om daar te komen de rivier afvaren naar de Noordzee. Juist waar ze die bereikten – aan wat destijds nog de Merwede heette – bouwde Dirk III in de jaren voor 1018 een burcht en Friezen die met hem samenwerkten ontgonnen de grond er omheen. Grond die Dirk overigens eigenlijk had ontstolen aan zijn buurman, bisschop Adelbold van

*Graaf Waltger van Teisterbant
(Rijksmuseum Amsterdam)*

*De Sint-Walburgkerk en omgeving
(Detail uit de stadkaart van Nicolaas van Geelkerken
(1650))*

Utrecht. Bij zijn burcht begon Dirk tol te heffen van de voorbijvarende schippers. Dat was tegen alle regels, want tolheffing was een keizerlijk voorrecht. Daar zal Dirk zich weinig van hebben aangetrokken. De keizer was zijn oom en eigenlijk was Dirk voor Hendrik II een belangrijke hulp in de verdediging van de kustlijn tegen zee-rovers als de Vikingen. Van 30 maart tot 12 april 1018 verbleef keizer Hendrik II op zijn palts in Nijmegen. Hij vierde daar Pasen, maar bovendien wilde hij met zijn Neder-Lotharingse vazallen overleggen over een lastig conflict rond de Abdij van Elten. Neder-Lotharingen was destijds het hertogdom, waar nagenoeg heel Nederland onder viel. Nu Hendrik toch in de buurt was, trokken de Tielse kooplieden de stoute schoenen aan en stuurden een de-

legatie naar Nijmegen om bij de keizer te klagen. Als Dirk tol zou blijven heffen, zo hielden zij de keizer voor, dan konden zij niet langer naar Engeland (aangeduid als 'het eiland') varen en zouden de Engelsen op hun beurt niet meer naar Tiel komen. En dat zou de keizer – die immers bij Tiel tol hief – aanzienlijk schelen in de belasting-opbrengst. De kooplieden kregen steun van bisschop Adelbold van Utrecht. Hij kwam zich samen met hertog Godfried van Neder-Lotharingen beklagen over het feit dat Dirk op zijn grond een burcht had gebouwd. De keizer moest wel optreden, al zal hij heimelijk wel begrip hebben gehad voor zijn neef. Aan hertog Godfried, na de keizer de hoogste gezagsdrager in de regio, werd opdracht gegeven een leger bijeen te brengen om Dirk te ver-

Keizer Hendrik II op zijn troon (Staatsbibliothek Bamberg)

drijven uit Vlaardingen en zijn burcht te verwoesten.

Dat leger werd in de drie maanden die volgden bij elkaar gebracht. De verzamelaarsplaats was Tiel. Het was immers van meet af aan duidelijk dat men Vlaardingen alleen vanaf het water kon benaderen. Dat had één groot nadeel: er konden geen paarden worden meegenomen. Toch waren zelfs de heren die normaal gewend waren te paard te vechten, ervan overtuigd, dat zij met het enorme overwicht van het leger, ook te voet zouden kunnen uitblinken. Het leger ging scheep in de vroege morgen van 29 juli. Maar van meet af aan verliep een en ander onder een

slecht gesternte. Bisschop Balderik van Luik was zo ziek, dat men hem bij Heerewaarden aan land moest brengen. Wat later op de dag overleed hij daar.

Het leger arriveerde bij vloed voor de Vlaardingse burcht en Godfried liet de troepen van de schepen afgaan op enkele bemanningsleden na. Hun gaf hij de opdracht om dieper water op te zoeken teneinde te voorkomen, dat de schepen droog zouden vallen. De burcht van Dirk III werd direct ingesloten door een grote overmacht. Maar het grootste deel van het leger bevond zich nagenoeg doelloos tussen allerlei dijken en dijkjes.

Enkele van die dijken zullen deel hebben uitgemaakt van de bij de ontginning aangelegde waterwerken, maar andere waren bewust als verdediging opgeworpen. Dirk III had bepaald niet stilgezeten in de tussenliggende drie maanden. Kennelijk was zijn burcht veel te klein om de Friese kolonisten uit de omgeving op te vangen. Zij zochten nu een schuilplaats achter de dijken en de troepen van Godfried stonden tussen die dijken zo dicht op elkaar gepakt, dat een stormloop of andere zinnige aanval onmogelijk was. Dat gaf de hertog aanleiding om de vaandels die de route van het leger aangaven te wenden. Waarschijnlijk wilde hij met een achterwaartse beweging meer ruimte scheppen om tot een beter overzicht te komen. In de achterhoede van het keizerlijke leger begreep men niets van de manoeuvre van Godfried. Men kon daar niet zien, dat er niet eens een gewapend treffen plaats had en iemand riep, dat de hertog op de vlucht sloeg. Het dicht opeen gepakte leger haastte zich in de richting van de schepen. Daarvoor moest men al een stuk door het water, want de schepen waren intussen op afstand geraakt. Sommigen zwommen er naar toe, maar toen ze in paniek op de schepen wilden klimmen trokken ze verschillende schepen gewoon omver. Schepen zonken, doordat ze kapseiden of simpelweg omdat er teveel mensen tegelijk aan één kant aan boord klommen.

De toestand van degenen die niet zo snel in het water terecht kwamen, was al evenmin benijdenswaardig. De Friezen zagen de paniek in het keizerlijke leger en gingen nu natuurlijk tot de aanval over. Door de verrassing en de schrik boden de soldaten

nauwelijks tegenstand en ze werden massaal afgeslacht. De zwaarst bewapenden – veelal de ruiters zonder paard – raakten ook nog vast in de drassige bodem aan de oever van de rivier. Sommige mannen verdronken rechtop in het rivierwater, omdat het gewicht van hun wapenrusting ze naar en in de bodem zoog. Hertog Godfried was bij de enkele strijders die zich wel verweerden. Toen hij één Fries met zijn speer doodde die hem in de rug wilde aanvallen, weken de anderen terug. Dat werd zijn redding. Op dat moment namelijk kwamen de mannen van Dirk III de burcht uit gestormd. Zij redden de hertog uit de handen van de meedogenloze Friezen en namen hem, zoals dat met middeleeuwse ridders gebruikelijk was, gewoon gevangen. Gewond werd Godfried de Vlaardingse burcht binnengebracht. Vermoedelijk tot zijn verbazing en zeker tot zijn opluchting bewezen zij hem vervolgens alle eer! De Hollanders vielen voor hem op hun knieën en smeekten hem hun zaak te bepleiten bij de keizer en bij bisschop Adelbold. Zo kon Godfried onderhandelen met de Hollanders die voor twee dingen bang waren. Op de eerste plaats natuurlijk voor een keizerlijke wraakactie, maar daarnaast ook voor het eisen van weergeld – een gebruikelijke schadevergoeding die naast na een moord mochten vragen – door familieleden van de vele gesneuvelden. Zij kregen de belofte van bemiddeling door de hertog en de belofte, dat de families onder ede zouden afzien van weergeld. Daarop mocht Godfried vertrekken uit Vlaardingse, maar andere krijgsgevangenen werden als gijzelaars vastgehouden tot aan de Hollandse eisen was voldaan.

Hertog Godfried van Neder-Lotharingen hield woord. Hij bepleitte het Hollandse standpunt en er volgde geen enkele wraak op de verpletterende en vernederende nederlaag. Waarschijnlijk kwam dat Hendrik II wel zo goed uit. Hij had door de veldtocht zijn goede wil getoond, maar in wezen was Dirk III zijn natuurlijke bondgenoot voor de bewaking van de Hollandse zeekust. Toen de Slag aan de Merwede werd geleverd, bevond Hendrik zich al weer ver in het zuiden en de Neder-Lotharingse problemen konden hem gestolen worden.

In Tiel moet de dreun enorm zijn geweest. Of er veel Tielenaars bij Vlaardingen zijn gesneuveld, weten we niet. Zeker een man uit Zandwijk kwam aan zijn einde "in dat ellendige bloedbad dat de Friezen hebben aangericht". Aan de andere kant heeft kroniekschrijver Thietmar van Merseburg het over negenhonderd doden in totaal. En dat terwijl middeleeuwse getallen over slagvelden meestal te hoog zijn geschat. Met het aantal Tielse doden op de korte termijn zal het wel meegevallen zijn. Maar men moet zich in Tiel toch heel snel hebben gerealiseerd, dat men verder door de keizer in de steek werd gelaten en dat een triomferende Dirk III rustig verder kon gaan met het heffen van tol op de rivier.

Dat betekende voor Tiel het begin van het einde. Nu de Hollanders de route naar Engeland beheersten, konden zij ook eigen handelssteden gaan stichten. Dordrecht was daarvan het eerste voorbeeld. Dergelijke plaatsen, goed beschermd door een lokale heer, namen de Tielse handel over. Tiel zelf was zijn natuurlijke beschermer – de keizer – voorgoed kwijt. Het bestuur over de stad

*Graaf Dirk III
(Melis Stoke, Hollandse Jaar-boeken (ed. 1699))*

raakte in handen van de hertogen van Neder-Lotharingen en daarna van hun rechtsoptvolgers, de hertogen van Brabant. Als slotstuk van dit proces verplaatste in 1174 keizer Frederik Barbarossa de Tielse keizerlijke tol naar Kaiserswerth bij Düsseldorf. Van een keizerlijke hofstad was Tiel nu verworpen tot een uithoek van het Hertogdom Brabant.

(Dit artikel is een verkorte versie van de tekst in het Lustrumboek 2011 van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken)

Burgemeesteren,
Raadt der Stadt Tiel te
sijnde dat verscheide
mensen haar niet ontsien
vuyligheyt en selvs in plaats
geboegh op de secreten off afge-
plaatsen te doen, die vuyligheyt wt gieten
straeten en steeghen.

So is 't dat Haar Weled en Agtb in
deese willende voorsien, en om sulck een
verfoepelijke handelswijse te doen straffen,
stellen een premie van 25 gulden in behoef
van die gene, die den dader off daders weet
te ontdekken en in handen van de Justitie te
brengen. Invoege dat deselve van de daad
worden ontfangt, sullen de naam van den
aan de Justitie gesecreteert
we

Emile Smit onthult in het Scheidingsstraatje een zeventiende-eeuwse verordening

Drie Tielse stegen kregen een metamorfose

Peter Schipper

Zondag 1 juli had een flink aantal belangstellenden zich verzameld in het Scheidingsstraatje. Hier onthulde Emile Smit samen met Caro Agterberg een fors opgeblazen reproductie van een oude verordening, die een inkijkje geeft in het ontstaan van de naam van het nu zo keurig van bloemperkjes voorziene straatje. Dat was lang geleden wel anders. In de publicatie constateren de stadsbestuurders dat inwoners allerlei 'vuiligheid' uitgieten op straat in plaats van hun 'gevoegh', dat is behoefte, in afgelegen straatjes te doen. Het onderhavige straatje, waarop vrijwel geen ramen uitzicht hebben, werd ook voor dat doel gebruikt. In de volksmond heette het dan ook het Schijtstraatje of wat eufemistischer en spottender Rozemarijnstraatje. De eerste naam bekt natuurlijk niet lekker en daarom sprak de magistraat vanaf de zeventiende eeuw liever van Boogstraat, naar de bogen die de straat eens afsloten. Op een huizenlijst van omstreeks 1805 is dan sprake van het klankverwante 'Scheidingsstraatje'. Een ter plaatse aangebracht ANWB bordje geeft de wandelaar nog meer interessante details. Verder liep de stoet, naar de volgende steeg: De Marktgang. Het oudste gedeelte van deze 'gang' liep vanaf het Plein rond de vismarkt. Na de Tweede Wereldoorlog heeft men deze doorgetrokken naar de Groenmarkt. Kunstenaars hebben op de belendende muren kleurige afbeeldingen van vissen aangebracht.

Als laatste stond de Korte Nieuwsteeg op het programma. Deze rommelige steeg onderging een metamorfose. Overlast van duiven werd een halt toegeroepen door middel van zogenaamde duivenpinnen. Verder moeten grote foto's en bloemperkjes bijdragen aan een aantrekkelijker sfeer. Topstuk is een impressie van het bij oudere Tielenaars bekende café: 'Nol in 't Hol'. Met behulp van een grote, ruit bedekkende, foto kijkt de voorbijganger als het ware in het oude etablissement. Een ouderwetse cafélantaarn verhoogt de illusie. Je zou er zo naar binnen lopen om er een biertje te drinken. Helaas is voor de overlast van her en der geparkeerde fietsen nog geen doeltreffende oplossing gevonden. De verbeteringen in alle drie de stegen kwamen tot stand dankzij inspanningen van de verenigingen Waardevol Tiel en Oudheidkamer Tiel, Caro Agterberg namens Hart van Tiel en enkele winkeliers. De kop is er af, nu de andere stegen nog!

Funerair erfgoed in Tiel – Meer waard dan steen alleen

Pierre van der Schaaf

‘Begraven is uit en cremeren is in’: wat heeft dat voor gevolgen voor het funeraire erfgoed? En is papieren archief meer waard dan stenen archief? Interessante vragen tegen de achtergrond van het actualiseren van het Begraafplaatsenbeleid van de gemeente Tiel en het nieuw concipiëren ervan in de gemeente Buren. Willen wij ‘kaalslag’ of niet!?’

Op 6 september 2018 vond, ter gelegenheid van het 4^e Lustrum van de stichting Ter Navolging Tiel een Symposium plaats onder de titel ‘Van Bramenparadijs tot historische begraafplaats, wat samenwerking tussen vrijwilligers en professionals vermag’. Liefst meer dan 60 geïnteresseerden met qua achtergrond een hoge mate van diversiteit (van politicus, ambtenaar, steenhouwer, historicus, funerair jurist, vrijwilliger tot aannemer in de historische sector en belanghebbende) zagen na een aantal inleidingen in de raadszaal op Ter Navolging en de Joodse Begraafplaats wat ‘die samenwerking vermag’. In het verlengde van het thema werd tijdens de voordrachten op soms confronterende wijze getoond wat de toekomst is voor het grootste deel van de begraafplaatsen in ons land als het huidige ruimingsbeleid onverkort wordt voortgezet.

Cremeren is ‘in’ en begraven is ‘uit’.

Ruim 100 jaar geleden werd vrijwel iedereen begraven: in 1914 vond slechts 1 crematie plaats in het toen net geopende crematorium in Westerveld. In 1940 vonden er nog maar ruim 1.000 crematies plaats maar in de jaren ‘60 werd het aantal van 10.000 gepasseerd om vanaf 1980, mede door de bouw van een tweede crematorium in Dieren, een hoge vlucht te nemen.

Van 3,99% (3.501) in 1960, 13,6% (14.949 crematies) in 1970, 34,9% (39.937) in 1980 en ca. 50% (70.951) in 2002 tot ruim 60% (86.018) in 2013. De sterke stijging in de zestiger jaren heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat cremeren in 1955 werd gelegaliseerd om in 1968 min of meer, en pas in 1991 geheel, gelijkgeschakeld te worden aan begraven. In 1963 nam ook de Rooms-Katholieke Kerk de bestaande belemmeringen weg en werd cremeren toegestaan. In samenhang met de toenemende vraag naar crematies nam het aantal crematoria toe: van 3 in 1960 tot meer dan 80 in 2018. Een effect van deze tendens is dat het aantal begrafenissen navenant is gedaald.

De oorzaken voor het kiezen voor cremeren zijn divers: cremeren is niet alleen aanzienlijk goedkoper maar daarna zijn er geen onderhoudsverplichtingen meer voor graf en begraafplaats. Het effect van deze tendens is

Geruimd Kloosterhof 1

Geruimd Kloosterhof 2

dat de ooit natuurlijke kringloop van ‘begraven → behoefte aan ruimte → ruimen → begraven’ enzovoorts werd doorbroken. Op basis van decennia, zo niet eeuwen, vigerend beleid werd het toen ‘begraven → bovengronds ruimen als de rechten waren verlopen → open plek’.

‘Ruimen is vernietigen’

Tot voor enkele decennia was het ruimen van graven, waarvan de rechten verlopen zijn, noodzakelijk om voldoende plaats te bieden voor de constante vraag naar nieuwe grafruimte. En het funerair erfgoed verdween om granulaat te worden voor wegaanleg. Door de afname van het aantal begrafenissen bij ook de Rooms-Katholieken werden voorgenomen uitbreidingen van begraafplaatsen afgelast, zoals in Tiel, en dat betekende een nog sterkere druk op de ruimte.

De burgerlijke gemeente Tiel zit met een overcapaciteit aan ruimte op eigenlijk alle begraafplaatsen met als gevolg dat Drumpt gesloten is en de Kloosterhof (het voormalige ‘drenkelingenkerkhof’ achter het wijkcentrum / de sporthal Westroyen) geheel verdwijnt. Ter Navolging ontspringt de dans omdat daarop, met de status van Rijksmonument, niet geruimd mag worden. Dat het oudste funerair erfgoed van Nederland vooral te vinden is op de Joodse begraafplaatsen heeft te maken met de Joodse wetten die het ruimen van graven verbieden. Daar is ‘de tand des tijds’ de oorzaak van het teloorgaan van oude grafmonumenten zoals goed te zien is op de oude Portugees-Joodse begraafplaats in Ouderkerk aan de Amstel waar tal van zerken in het zompige veen zijn verdwenen.

Het slechts op basis van het verlopen zijn van grafrechten ruimen van grafmonumenten wordt door funerair deskundigen wel vergeleken met het vernietigen van het papieren archief en het slopen van panden. Of wel: bezint eer ge begint!

‘Bezint eer ge begint’

Wie in de kastjes bij de entree van de begraafplaatsen in de dorpen Drumpt, Kapel-Avezaath en Wadenoijen kijkt ziet daar lange lijsten met grafnummers en namen van mensen die worden verzocht zich bij de gemeente te melden. En ook bij de corresponderende graven staat een dergelijke oproep. Als alle op de lijst opgenomen grafmonumenten zouden worden verwijderd zou de aanblik nog aanmerkelijk leger zijn dan nu al het geval is. Het uitgangspunt van de eigenaren van begraafplaatsen is legitiem: het is ten opzichte van hen die wel nog steeds betalen onredelijk om grafmonumenten te laten staan waarvoor nabestaanden niet aan hun financiële verplichtingen voldoen. Het aankondigen van het bovengronds ruimen van een grafmonument als de betalingstermijn niet wordt verlengd blijkt maar uiterst beperkt als pressiemiddel te werken. Allereerst omdat de betrokkenheid met de graven van voorouders in zijn algemeenheid is afgenomen en ten tweede omdat de aankondiging van ruiming in de meeste gevallen de nabestaanden niet bereikt. Vooral in dorpen golden (en gelden) beperkingen betreffende de nieuwbouw van woningen waardoor de jeugd uitvloog en het contact met het verleden vaak oploste.

Illustratief voor het niet functioneren van de huidige manier van aankondigen waren de verse bloemen die recentelijk op een graf stonden dat op de nominatie staat te worden geruimd.

De historie van een dorp weerspiegelt zich op de begraafplaats

Op veel dorpsbegraafplaatsen zijn familielijnen in de loop van soms honderden jaren zichtbaar en vormen daarmee het stenen archief. Zie de namen van bekende families die door de eeuwen heen in onze dorpen woonden: in Wadenoijen wordt nog 31 keer de naam De Bruin aangetroffen, 24 maal de naam Monhemius, 18 maal Boudewijn, 17 maal Van Lith, 15 maal Van Zoelen en Formijne, 14 maal Van Westrienen en 13 maal de naam Heuff. In Kapel-Avezaath is sprake van een gelijkwaardige situatie: liefst 40 keer de naam Heuff, 26 keer de naam De Gier en 25 keer de naam Boudewijn. ‘Nog aangetroffen’ moeten wij zeggen omdat in Wadenoijen, volgens online-begraafplaatsen, al ruim 100 van de bijna 500 grafmonumenten zijn verwijderd, in Drumpt al ruim 60 van de meer dan 200 en in Kapel-Avezaath bijna 350 van de bijna 800. Was die ruimte nodig? Nee want er bleef na ruiming vrijwel altijd alleen een lege plek achter. Een wonderbaarlijke tegengestelde beweging is gaande op Ter Navolging waar de laatste jaren steeds meer zerken ‘aan het licht komen’ met als gevolg dat die begraafplaats ook visueel steeds voller wordt!

Funerair erfgoed geruimd op de Papesteeg 1

Papesteeg 2

Daar is in het verleden niet geruimd maar, vanaf 1906, gekozen voor een aanmerkelijk goedkopere variant dan het ruimen van de zerken die beschadigd waren dan wel waarvoor niet meer werd betaald. Dit door deze toe te dekken onder een laagje grond en gras. Daardoor, en door het na de ingebruikname van de begraafplaats aan de Papesteeg in 1941 maar weinig uitgeven van nieuwe graven, is deze tot de oudste algemene begraafplaatsen van ons land behorende dodenakker sinds 1906 goeddeels onaangetaast gebleven. Behalve dan door de elementen en verwaarlozing.

Op Ter Navelgong zijn vooral de namen Post, Campagne, Van Lith de Jeude, Blom, De Jongh en Tydeman relatief veel voorkomend maar het is goed mogelijk dat het 'bovengronds' halen van de nog verborgen zerken daarin verandering brengt.

Hoe nu verder?

Relevant, nu Tiel beleid vernieuwt en Buren nieuw beleid concipieert, is de vraag: welk nut heeft het, als daar qua ruimte geen behoefte aan is, grafmonumenten bovengronds te ruimen zolang de monumenten er redelijk bijstaan en geen gevaar opleveren voor bezoekers en omliggende graven? Het dreigen met ruimen leidt niet tot grote aantallen nabestaanden die de grafrechten verlengen en het regulier onderhouden van grafmonumenten zou, zeker als vrijwilligers bereid zijn de handen uit de mouwen te steken, wel eens goedkoper kunnen zijn dan het ruimen van de graven. Een belangrijk bijkomend effect is niet alleen dat een funerair archief behouden blijft maar ook dat de 'bedreigde' begraafplaats de aanblik van een begraafplaats blijft behouden en niet verwordt tot een grasveld!

Vrede en revolutie op een bordje

Peter Schipper

Het vervaardigen en op de markt brengen van herdenkingsborden is decennia lang razend populair geweest. In het onderstaande richten we de aandacht op de stroom keramische borden die verscheen naar aanleiding van de Eerste Wereldoorlog en vooral de wapenstilstand die 100 jaar geleden op 11 november 1918 werd gesloten. Ze zijn de producten van oprecht medeleven, alle-daagse ongemakken en berekenend commercieel belang in het neutrale Nederland.

Helden op keramiek

Het fenomeen herdenkingsbord van aardewerk of porselein begint vooral vanaf het laatste kwart van de achttiende eeuw aan een opmars. In de troebele tijden van tegenstellingen tussen de op Frankrijk georiënteerde Patriotten en aanhangers van de Oranjes is een bord met daarop de beeltenissen van stadhouder Willem V en zijn gemalin Wilhelmina van Pruisen bij een Oranjeboom populair bij de orangisten.

Na de traumatische afscheiding der Belgen in 1830 had Nederland behoefte aan helden om het geschonden blazoen op te poetsen.

J.C.J. van Speijk, die zich als kapitein liever met boot en al op de Schelde opblies dan zich aan de vijand over te geven, was er zo een. En natuurlijk onze eigen, in Tiel geboren, generaal David Hendrik baron Chassé (1765-1849), held van Waterloo en verdediger van de citadel van Antwerpen in 1832. Zijn beeltenis kwam terecht op diverse borden en op snuifdozen.

De grote oorlog op borden

De grootste stroom herdenkingsborden verscheen in de periode laat negentiende eeuw tot in de jaren '80 van de vorige eeuw. Het wel en wee van de koninklijke familie, zoals

geboorte van een prinsesje of een regeringsjubileum boden welkome inspiratie. Mijlpalen in de vaderlandse geschiedenis, jubilea van bedrijven, scholen en trotse arbeidersverenigingen, grote gebeurtenissen, zoals de eerste vliegtocht naar Indië, het is allemaal gedocumenteerd in keramiek. De vaderlandse plateelindustrie met fabrieken als de 'Porceleyne Flesch' in Delft, De 'Société Céramique' in Maastricht of 'Zuid-Holland' en 'Ivora' in Gouda voorzagen in die behoefte. Rondom het uitbreken en beëindigen van oorlogen zijn er piekmomenten. We beperken ons tot de Eerste Wereldoorlog. De bordden zijn ruwweg in twee categorieën in te delen: zij die het verloop van de oorlog tot onderwerp hebben en ten tweede zij die een aspect van de oorlog, vooral het dagelijks leven betreffende, belichten. Het Flipje en Streekmuseum bewaart een aardige collectie

Delfts blauwe gedenkborden, vervaardigd bij de Porceleyne Flesch, die tot de eerste categorie behoren. Een exemplaar met de tekst 'De storm breekt los 1 augustus 1914' markeert het begin van de oorlog. Daarna is er de hoop op vrede in 1917, voorgesteld door twee mannen die in een typisch Hollands landschap met twee molens staan en wijzen op de grauwe lucht met de tekst 'Zou 't klaren?' Het mooiste bord bevindt zich in de collectie van het Openlucht-museum in Arnhem. Het is gemaakt naar aanleiding van de Vrede van Versailles op 28 juni 1919. Vrede laat de kanonnen zwijgen en de boer weer werken tussen zijn ruisend graan.

Smokkelaars, slachtverbod en papierballen

Interessanter zijn de gedenkborden die een blik gunnen op de gevolgen van oorlog voor het dagelijks leven, de profiteurs en vooral de ongemakken. 'O.W.'ers' (= Oorlogs Woekeraars) worden te kijk gezet, omdat ze rijk werden met handel in goederen die het volk ontbeerde. 'Vroeger had ik 'n Dalles (= bargoens voor armoede), Nu heb ik Alles!!', zegt de gefortuneerde woekeraar, staande voor zijn paleisachtige woning. Naarmate de oorlog langer duurde ontstonden ook in Nederland allerlei tekorten.

Om vlees eerlijker te kunnen verdelen en het illegaal slachten tegen te gaan kondigde de regering in 1918 een slachtverbod af. De slagers mochten voortaan nog slechts 'eenheidsworst' maken en verkopen. Borden met het opschrift 'Slachtverbod' en afbeeldingen van vrolijke koeien, varkens en kippen herinneren hieraan. Gebrek aan kolen leidde in de winter van 1917-1918 tot inventiviteit. Papier brandt immers ook uitstekend. Op een bord in de collectie van het Elisabeth Weeshuis Museum te Culemborg met als opschrift 'Kolennood' is een man bezig met het vervaardigen van papierballen. In een grote teil maakt hij het papier nat om het vervolgens tot ballen te persen.

Oorlog brengt altijd een vluchtelingenstroom op gang. De Duitse aanval op Antwerpen in oktober 1914 leidde tot een ware uittocht van Vlamingen. Ook Tiel kreeg er mee te maken toen op 12 en 13 oktober 1914

Belgen arriveerden, die onderdak kregen in een oude sigarenfabriek aan de Kwelkade, het weeshuis en bij particulieren. Het Rijksmuseum in Amsterdam bewaart een bord, vervaardigd bij de Société Céramique in Maastricht, dat dit thema in beeld brengt. Terwijl op de achtergrond Antwerpen met bommen en granaten wordt bestookt, zoeken de ontheemden bescherming bij de Hollandse maagd.

Revolutie

1918 bracht niet alleen vrede, maar ook revolutie en de ondergang van monarchen. Communisten smoorden op 17 juli dat jaar het Russische keizerrijk in het bloed van de tsarenfamilie. In Duitsland vluchtte keizer Wilhelm II op 10 november naar Nederland. Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg predikten bij onze oosterburen tevergeefs de opstand en betaalden daarvoor begin 1919 met hun leven. Het giste eveneens in Nederland. De leider der sociaaldemocraten, Jelles Troelstra (1860-1930), dacht zijn kans schoon te zien en riep op 12 november op tot revolutie. Militairen en de arbeidersmassa zouden hem steunen, zo dacht hij. Het pakte echter anders uit en op 14 novem-

ber nam Troelstra al afstand van zijn woorden en gaf uiteindelijk zijn 'vergissing' toe.

In veel Nederlandse steden, ook in Tiel, kwam het tot aanhankelijkheidsbetuigingen aan de Oranjes.

Een herdenkingsbord in het Flipje en Streekmuseum herinnert aan deze gebeurtenissen. Links zien we het volk met de rode vlag en rechts militairen met de Nederlandse driekleur. Trots staat op het plat de Oranjeboom.

Het onderschrift luidt: 'Er is in het land geen groter kwaad, dan dat de een den ander slaat'. Uiteindelijk hernam het normale leven van alledag zijn gang. Hoewel, een andere vijand, minstens zo dodelijk, diende zich aan in de vorm van de verwoestende Spaanse griep. Maar die verschrikking vond niemand, voor zo ver ik weet, een herdenkingsbord waard.

Evacuatie

Van zieken en bejaarden van het St.-Andreasgasthuis in Tiel naar Culemborg en Rhenoy, eind 1944 en begin 1945

Wil Lases

In het lustrumboek 2011 van onze vereniging wordt de geschiedenis beschreven van de zusters dominicanessen in Tiel.

Hoofdstuk 6 gaat over het wel en wee van de zusters in de oorlogsjaren. Een stukje geschiedenis dat slechts beknopt kon worden aangestipt. Er valt evenwel nog zoveel meer te vertellen dat de moeite waard is¹ o.a. een ode aan een paar jongens in Rhenoy.²

Het Andreasgasthuis had in 1944 een capaciteit van 83 ziekenhuisbedden naast voorzieningen voor ouden van dagen. Tijdens de oorlog werden er tevens diverse slachtoffers van beschietingen behandeld en verpleegd. Omdat de barakken van het Andreasziekenhuis, waarin mensen met een besmettelijke ziekte werden behandeld, niet bestand waren tegen granaatscherven, werden de zieken op 29 oktober 1944 ondergebracht in het Vincentiuslokaal onder de Dominicuskerk. Daar werden zij verzorgd door twee

zusters. Later in november werd het Ambtmanshuis in Tiel voor een deel beschikbaar gesteld voor het onderbrengen van zieken. Het klooster bood te weinig veiligheid. Zo werd de aardappelkelder ingericht om te kunnen verblijven. Er was daar geen verwarming en het werd er 's nachts bitter koud. De stad werd op 3 november weer bestookt met granaten en de kapel werd getroffen door granaatscherven. De patiënten van het ziekenhuis werden onrustig, zodat besloten werd enige patiënten over te brengen naar het noodhospitaal in het Ambtmanshuis. De kelders van de pastorie en kerk werden vervolgens ontruimd en ingericht voor de patiënten van het ziekenhuis. De patiënten van het Ambtmanshuis werden, daar de veiligheid niet kon worden gegarandeerd, overgebracht naar de kelder onder de Dominicuskerk. Op 7 november 's middags sloegen diverse granaten in. De bestuurskamer van het ziekenhuis werd getroffen. (De ervaren directrice was wegens ernstige ziekte reeds overgeplaatst.) Toen het weer rustig was, gingen de zusters poolshoogte nemen. Het washuis had twee voltreffers gekregen en er zat een gat in het dak en in de voorgevel van het ziekenhuis. Bijna alle ruiten aan de voor- en achterkant van het klooster waren gesneuveld.

¹ W.B.P.M. Lases, *Zusters dominicanessen in Tiel, 1838-2002. Bezield door hun geloof, leven voor de medemens*. In: *Lustrumboek Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken*, 2011. p 157-225
² *Eerder werd dit artikel gepubliceerd in september 2012 in Mededelingen van de Historische Kring West-Betuwe.*

r.-k. meisjespensionaat Mariakroon in de Ridderstraat te Culemborg (Bron: Regionaal Archief Rivierenland)

Verder had het klooster weinig schade opgelopen. Met man en macht ging men de volgende dag aan het werk om de glasscherven op te ruimen en de vertrekken schoon te maken. De ziekenzusters sliepen 's nachts in de kelder van de kerk onder de bedden van de patiënten. Dat wekte soms wel de lachlust op. Een kleine ontspanning bij al die angsten. Ook de kerk had schade opgelopen, zodat een gedeelte van de kelder van het klooster ingericht werd als kerk. Op 18 november vielen twee granaten in de tuin bij de achterdeur van het klooster en richtten grote schade aan.

De zusters hadden altijd gehoopt, dat zij in Tiel konden blijven, doch kregen wederom het bericht dat zij moesten evacueren. Van de Ortscommandant kregen zij toestemming om naar het klooster in Bilthoven te gaan. Zelfs kregen de zusters een schriftelijk bewijs dat zij de Lek over mochten.

Zondagmorgen 19 november stonden al vroeg twee wagens voor de deur. Onder leiding van drie zusters werden de oude mannen van het ziekenhuis naar Buren gebracht. Doch onderweg werd het reisdoel gewijzigd. Het ging nu naar het meisjespensionaat Mariakroon in Culemborg. De overige zieken met de vele bagage werden met de hulp van verschillende Tielenaars op drie trekkarren en een vrachtauto geholpen, begeleid door de zusters. Door de sneeuw en met slecht weer. Verschillende malen werden zij beschoten door vliegtuigen. Ook zij kwamen niet in Bilthoven aan. Zij strandden en kwamen tegen half vijf in Culemborg en vonden daar onderdak. In Tiel bleven tien ziekenzusters achter om de patiënten, die niet evacueerden, te verzorgen.

Rhenoy R.-K. kerk en pastorie 1955 (Collectie: Paul van Mook)

De zusters van Mariakroon stelden de huishoudschool met twee ruime vertrekken ter beschikking. Tijdens de kerstdagen werd getracht om, ondanks de ballingschap, het zo gezellig mogelijk te maken. In de recreatieruimte was kerstversiering aangebracht en er stond een kerststal.

Op 15 januari 1945 moesten alle mensen, die nog in Tiel waren achtergebleven, alsnog evacueren. Zuster Blandine IJseldijk en zuster Melchiades Steenberg³ brachten de nog aanwezige patiënten naar Rhenoy. De vrouwen werden gehuisvest in de lokalen van de Mariaschool aan de Schoolstraat en de mannen in de twee lokalen van de open-

bare school in de Achterstraat. De zusters kregen van pastoor Cosijnse twee kamers in de pastorie tot hun beschikking. De difterie patiënten werden ondergebracht in het patroonaatsgebouw. Hoewel de zieken waren overgebracht miste men de voorzieningen als bedden, matrassen, voedsel e.d.

Het waren Wiet Story,⁴ Jan van Stappershoef en Bart Voet, jongens uit Rhenoy, die aanboden te helpen. (Zij waren eerder gevorderd om mee te helpen met de verhuizing van ziekenhuis Bethesda naar Mariënweerd. Daar was mankracht genoeg, terwijl de dominicanessen die mankracht misten.) Zij gingen met de hit (klein paard) en wagen 's ochtends om half zeven naar Tiel. Op de grintwegen lag

³ *Twee markante persoonlijkheden in de verpleging, ook na de oorlog. Melchiades werkte vanaf 1931 in het Andreas tot aan haar overlijden in 1972. Blandine begon in 1942 in het Andreas en was daar tot 1971.*

⁴ *Met dank aan hem. Veel heb ik uit zijn mond mogen optekenen. Daarnaast was het archief van de zusters dominicanessen te Voorschoten een belangrijke bron, alsmede het archief van Geldermalsen.*

Rhenoy: inwijding school 1926; op de achtergrond het patronaatsgebouw (Collectie: Paul van Mook)

sneeuw en ijs. Zij werden in Tiel door de zusters geweldig ontvangen, kregen goed te eten en een doos wijn mee naar huis. 's Avonds om 11 uur waren ze terug. In tien dagen deden ze dat zeven keer. Op een van die dagen, toen ze in Tiel aankwamen en de hit moest uitrusten, eiste dr. Leo Weisfelt dat ze hem zouden helpen met zijn auto, die wegens gladheid niet van de oprit omhoog kon komen. Hoewel niet wenselijk voor de hit stemden ze er toch mee in onder het vooruitzicht van sigaretten en pecunia. Het kostte de hit veel inspanning, maar uiteindelijk onder de nodige aanvuring schoot de auto naar voren. Het kristal in de auto doorstond deze actie niet ongeschonden. Een andere keer zagen ze een V1 (vliegende Duitse bom) met veel gebrom aankomen. Zij doken weg in de schuttersputjes, die om de twintig meter langs de weg bij Tiel waren gegraven. De V1 kwam uiteindelijk neer in de Waal. Ook werden

ze meerdere malen door de Duitsers aangehouden, maar kregen geen problemen. Uit dankbaarheid kregen ze van de zusters nog een pakket met voedsel mee. Dr. Rein Weisfelt (een broer van eerder genoemde Dr. Leo Weisfelt) was mee naar Rhenoy gekomen om de zorg van de patiënten op zich te nemen. Drie van de vier zieken, die daar overleden, t.w. Hendrika Stephania den Bieman van Aken, 72 jaar, Jan Johannes Janssen, 83 jaar en Johanna Wilhelmina Jacoba Beekhof, 15 jaar, werden in Rhenoy begraven op de R.-K. begraafplaats. Alleen Jan Willem van Meurs, 70 jaar, niet.⁵ Het overlijden van deze vier werd aangegeven door de kamp leider (in de goede zin van het woord) Gerrit Cornelis Wildemans uit Tiel. Hij was waarschijnlijk de belangenbehartiger van de ziekenboeg.

⁵ *Ik heb niet kunnen achterhalen waar Jan Willem van Meurs wel begraven is.*

Open Monumentendag was een groot succes

Peter Schipper

Het was een enorme uitdaging. Zou het lukken om in Tiel na jaren van afwezigheid weer een Open Monumentendag te organiseren? In het verleden had de stad met wisselend succes aan dit evenement deelgenomen, maar tegen het geweld van Appelpop en het Fruitcorso in het zelfde weekend bleek niet op te roeien. Toen twee jaar geleden de wegen van beide megamanifestaties zich scheidden, lagen er ineens kansen. Op initiatief van de Oudheidkamer werd een werkgroep gevormd, waarin verder zitting hadden: de stichtingen Stadsherstel en Ter Navolging, Volksuniversiteit West Betuwe, de vereniging Waardevol Tiel en de Tielse Binnenstad Vereniging. Zij gingen slagvaardig te werk en slaagden er in de Tielse Open Monumentendag van de grond te tillen. Op 9 september 2018, de zondag na Appelpop, wandelden honderden belangstellenden langs het aantrekkelijke monumentale erfgoed. Vrijwilligers van de deelnemende panden en van de organisatoren hielden de deuren gastvrij open. De oude VVV kiosk aan het Burgemeester Hasselmanplein diende als startpunt. Hier konden de bezoekers in het bezit komen van een fraai geïllustreerd boekje met beschrijvingen van de

monumenten. Behalve bij de vertrouwde gebouwen, zoals de Maartenskerk, Dominicuskerk en Ceciliakapel kon men een kijkje nemen in minder bekende objecten. Voorbeelden zijn het huis van dokter Hoogenboom aan de Ambtmanstraat, de Hyacinthuskapel, de Gerfkamer en het geboortehuis van generaal Chassé. Voor enkele panden was het waarschijnlijk de laatste keer dat de deuren uitnodigend open stonden omdat ze recentelijk in andere handen waren overgegaan en bouwplannen gereed liggen. Dat geldt voor het rechtbankgebouw, dat verbouwd zal worden tot zorgappartementen. Nog één keer konden de vele bezoekers zich vergapen aan de mooiste zittingzaal van Nederland. Waar eens de rechters hun oordeel velden, hoorde je nu de stem van gelegenheids veilingmeester en

oud-wethouder Henk Driessen. Aan hem de taak om een zo hoog mogelijke opbrengst te realiseren voor een stuk culinair erfgoed, de Tielse kermiskoek van bakker Gerard van Ooijen. Uiteindelijk hamerde hij de koek af op 550 euro, een bedrag dat voor een belangrijk deel naar het goede doel gaat. Verder, naar de Sint Walburgstraat om het huis van de familie Lokenberg te bezoeken. Eens woonden hier de om hun religieuze dadendrang bekend staande dames Spiering. Na de oorlog vond het noodpostkantoor er onderdak, gevolgd door verhuisbedrijf Vermijn, die de halve achtergevel sloopte om er de grote verhuiswagens naar binnen te kunnen rijden. Wie het huis via de imposante, in Lodewijk XVI-stijl uitgevoerde deuren binnenstapte, kon de ah's en oh's niet onderdrukken. Hoge plafonds, indrukwekkende trappartijen, stucwerk van Rieff en een nostalgische keuken. Denk daarbij grote partijen antieke voorwerpen en je snapt waarom dit pand zo veel belangstelling had. Je viel echt van de ene verrassing in de andere. Achter

een onooglijk deurtje bevond zich een antieke poepdoos. Aan de zolderbalken hing een zeer oud takelwiel. Nieuwe eigenaar Van Herwijnen zal hier appartementen realiseren. Buiten de singels liggen ook belangwekkende monumenten. In de eerste plaats de begraafplaatsen Ter Navolging, een van de vroegste buitenbegraafplaatsen in Nederland (1786), het katholieke kerkhof met het net gerestaureerde ijzeren hek uit 1836 en ten slotte de joodse begraafplaats. Wie nog verder liep naar de J.D. van Leeuwenstraat kon een bezoek brengen aan het oude slachthuis, een van de weinige monumentale gebouwen in Tiel in de stijl van de Amsterdamse School (1932). Allerlei details in het interieur, zoals de wanden met tegels en de oude vleeshaken, getuigen nog steeds van de macabere sfeer van weleer. Nu hebben een kunstenaar en een fitness studio er onderdak gevonden. Wie achtergronden en verhalen over Tiel en haar monumenten wilde horen kon met Ton Schiltmans en Jan van Doesburg de Linge-wandeling doen of aan het eind van de mid-

dag met Peter langs sociale woningbouw fietsen. Op het Badhuisplein ontving bewoner Jesse Krol ons, die als grote verrassing de deelnemers even in zijn woning liet kijken.

Samenvattend: een bijzonder geslaagde Monumentendag, die 2500 bezoeken kon noteren. We verheugen ons al vast op de editie 2019.

Een granaat die zijn doel miste

Emile Smit

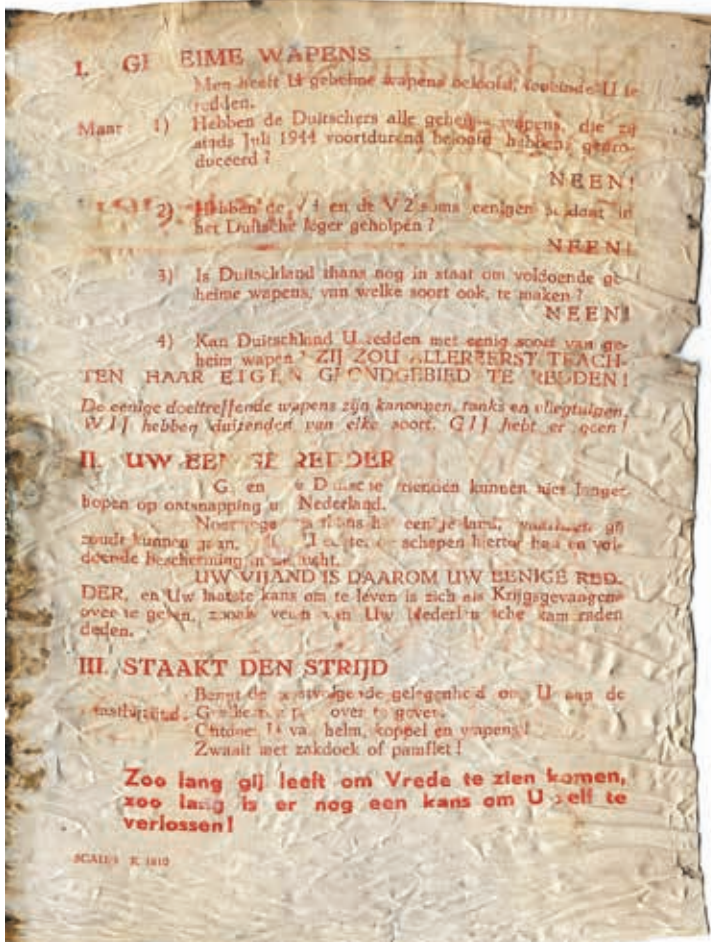
Bij de meeste blindgangers uit de oorlog komt de Explosieven Opruimings Dienst (EOD) in actie. In het rivierengebied worden nog wel eens blindgangers aangetroffen. Die worden dan meegenomen en op een veilige plaats onschadelijk gemaakt. Soms zijn er echter ook granaten die van meet af aan niet explosief waren. Een ervan werd enige tijd geleden bij Varik gevonden. Van de pamfletjes die er in zaten, kreeg de Oudheidkamer er een geschonken.

Na het verliezen van de Slag om Arnhem besloten de geallieerden voor de winter 1944-1945 niet verder naar het noorden op te rukken. Wel werd om de militaire positie stabiel te maken besloten tot de verovering van westelijk Noord-Brabant, Zeeland en het westelijk deel van het Land van Maas en Waal. Die actie ('Operatie Pheasant') vond plaats tussen 20 oktober en 10 november 1944. Toen deze voltooid was, werd de Waal echt de frontlijn. Aan de zuidkant lagen geallieerde eenheden, ten noorden van de rivier, in Tiel en in de Tielerswaard, waren de Duitsers nog altijd baas.

De Duitsers die in de verdediging waren gedrongen, hadden een groot gebrek aan alles, in eerste instantie vooral aan manschappen. Toch plande Hitler voor eind 1944 nog een laatste grote aanval, die de geschiedenis zou ingaan als het Ardennenoffensief. Om daarvoor voldoende gevechtssoldaten te

hebben, werden alle nog enigszins strijdbare Duitse eenheden uit Nederland weggehaald, zo ook uit onze omgeving. Om de frontlinie aan de rivier toch nog enigermate te verdedigen werden Nederlandse SS-ers ingezet. Dat waren niet meer de rabiante vrijwilligers die zich in 1941-1942 meldden voor Duitse dienst. Het betrof in 1944 vooral Nederlandse meelopers, die lid waren van de NSB of als landwachter hadden gediend. Uit deze samengeraapte groep werden heel nieuwe divisies (meestal had het aantal soldaten niets met een echte divisie te maken) ge-

vormd. Zo lagen er heel veel Nederlandse SS-ers in onze omgeving. Op die Nederlandse SS-ers was de granaat gericht, waarover in dit verhaal sprake is. De geallieerden schoten namelijk niet alleen met scherp, maar ook met propaganda. Ergens – vermoedelijk begin 1945 – werd een granaat afgeschoten, gevuld met kleine pamfletjes, gericht aan de “Nederlandsche Soldaten in het Duitse leger”. Op de al suggestieve vraag “Wie kan uw leven nog redden: uw vriend of uw vijand?” werd op de achterzijde het antwoord gegeven. Van de

met zakdoek of pamflet!” is op zich al een raadsel. Tussen hen en de geallieerde stellingen lag immers een brede rivier. Overgave was dus een praktische onmogelijkheid. Daarnaast was de betreffende granaat een blindganger. Hij had even boven de Duitse stellingen uiteen moeten spatten, waarna de pamfletten over de Duitse linie waren uitgewaaid. Niets van dat alles! De granaat lag zeventig jaar in de Tielerswaardse modder. Pas daarna konden de berichten er uit worden gehaald. De tekst was nog goed leesbaar. Maar weinig actueel!

Duitse beloften om met geheime wapens de strijd alsnog te winnen was niets terecht gekomen. Daardoor stonden de Nederlandse soldaten tegenover een veel beter bewapende overmacht. Overgave aan de geallieerden was dan ook het enige alternatief, als de soldaten hun leven nog wilden redden. Daartoe werd dan ook opgeroepen. De granaat kwam neer in de omgeving van Varik. Hoe de daar aanwezige soldaten de oproep konden beantwoorden (“Ontdoet u van helm, koppel en wapens! Zwaait

Aanwinst Flipje en Streekmuseum Tiel

Lisette le Blanc
*Conservator Flipje en
 Streekmuseum*

Onlangs heeft het Flipje en Streekmuseum samen met de Oudheidkamer een tekening aangekocht. Het betreft een studie van een portret van David Hendrik Chassé van de hand van Jan Willem Pieneman (1779-1853). Deze studie, gemaakt in zwart potlood en gehoogd met wit op beige papier, is een onmisbare aanvulling op het schilderij van Chassé, dat in de stijkkamer in het Flipje en Streekmuseum hangt. Jan Willem Pieneman was geboren in Abcoude als zoon van een kruidenier. Hij ontwikkelde zich als autodidact tot een groot kunstenaar die belangrijke opdrachten kreeg. Vooral na de slag bij Waterloo in 1815 werd Pieneman populair.

Hij werd geridderd door Koning Willem I en kreeg verschillende functies: in 1816 onderdirecteur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen in Den Haag en in 1820 directeur van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Amsterdam. In de periode van 1844-1847 werd hij directeur van het Rijksmuseum. De laatste jaren van zijn leven was Pieneman voorzitter van de raad van bestuur van het Rijksmuseum. De periode waarin hij leefde kenmerkt zich door roerige tijden. Eind achttiende eeuw was er veel onrust door de strijd tussen de patriotten en

de prinsgezinden. In 1795 vonden er belangrijke politieke en maatschappelijke gebeurtenissen plaats. Het was het jaar dat het verdrag van De Rechten van de Mens werd aanvaard en ook dat de Franse overheersers met veel enthousiasme werden ontvangen door een groot deel van de bevolking. Stadhouder Willem V verbleef in ballingschap in Engeland. Napoleon had in 1806 zijn broer Lodewijk naar Holland gestuurd, die als koning een goede band ontwikkelde

met het Nederlandse volk. Hij nam les bij de dichter Willem Bilderdijk, voerde de Prix de Rome in en zette zich in voor kunst en wetenschap. Hij richtte het Koninklijk Museum op in Amsterdam en in Den Haag de Nationale Kunst Gallery. Koning Lodewijk werd in 1810 door zijn broer teruggeroepen met alle gevolgen van dien voor Holland. Er brak een zware tijd aan door de Franse bezetting, die in Nederland eindigde in 1813 met de aanstelling van koning Willem I.

Pas nadat Napoleon in 1815 was verslagen bij Waterloo kon er definitief een streep onder deze episode worden gezet. Jan Willem Pieneman heeft deze gebeurtenis weergegeven op het schilderij *De Slag bij Waterloo* waar hij de strijd letterlijk weergeeft en waar de gewonde prins van Oranje, de latere koning Willem II, van het slagveld wordt weggedragen. Eerder schilderde Pieneman *De Slag bij Quatre Bas*.

David Hendrik Chassé werd in 1765 geboren in Tiel en overleed in 1849 in Breda. Hij was een zeer gewaardeerde generaal met belangrijke functies. Tijdens het Koninkrijk Holland werd hij door Koning Lodewijk verheven tot baron. Tijdens de slag bij Waterloo was hij commandant van de derde divisie. Koning Willem benoemde Chassé tot commandeur in de militaire Willemsorde vanwege zijn optreden tijdens die strijd. De recent verworven tekening, getipt door kunsthistoricus Jeroen Grosfeld, vormt een mooi geheel met het schilderij. Het Flipje en Streekmuseum en de Oudheidkamer zijn verheugd deze tekening samen te hebben aangekocht.

Door Wim Veerman

Arie van Vliet. Strips, illustraties, cartoons. Overzicht 1997-2017. Tiel. 2017. Oplage 100 exemplaren. Eigen uitgave. Geïllustreerd, 147 pagina's. € 16,95 exclusief portokosten. Te bestellen via info@arievandvliet.nl

Een heerlijk kijkboekje, met een selectie van de illustraties en strips en boeken die Arie de afgelopen twintig jaar heeft geproduceerd. Het vierkante formaat past prachtig bij de zwart-wit- en kleurenreproducties. Er zijn geen uitgebreide toelichtingen bij geschreven. Dat is ook niet nodig, want ze spreken voor zich. Het is ongelooflijk wat een gigantische productie twintig jaar al oplevert! Bekend zijn natuurlijk de Flipje boeken, maar hij heeft ook nog andere stripboeken gemaakt. En niet te vergeten de wekelijkse strip van 'Peerke' voor de gemeente Tiel. Prachtig zijn ook de Kerst- en nieuwjaarskaarten die voor grote bedrijven als de NS en Nuon zijn gemaakt. Ook tekende hij ontwerpen voor toneeldecors en voor industriële verpakkingen. Het is ook leuk te zien hoe hij voor verschillende bedrijven knappe, maar tevens grappige instructieve strips heeft getekend over bedrijfsveiligheid of productvoorlichting. En niet te vergeten de Flipje postzegels, die door het Tielse Flipje en Streekmuseum zijn uitgegeven. Het boekje geeft een uitstekend beeld van een begenadigd striptekenaar en dan te weten dat het maar een selectie is uit een gigantische hoeveelheid!

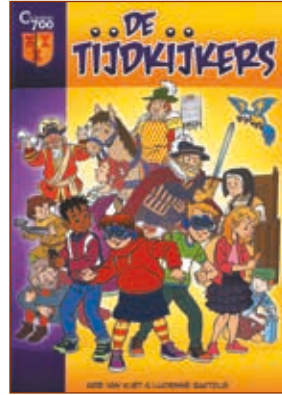
B. Leenders. Binnen zonder kloppen! Jubileumboekje bij het 30-jarig bestaan van het Inloophuis Tiel. Tiel 2018. Geïllustreerd, 38 pagina's. Eigen uitgave. € 4,- Te verkrijgen bij het Inloophuis. Schaeplanstraat 23 te Tiel.

De brochure begint met een korte beschrijving van het fenomeen inloophuis in Nederland en hoe het in Tiel is georganiseerd. Dertig jaar geleden werd op initiatief van Seija van den Berg en Ton de Bruijn, met medewerking van het diaconiebestuur van de Hervormde gemeente Tiel ook hier een inloophuis gerealiseerd. Het vestigde zich in 1988 in het op dat moment leegstaande schoolgebouw bij de Sint Maartenskerk. Al direct vanaf het begin was de inzet daar een ontmoetingspunt te vormen voor alleenstaanden, daklozen en eenzame inwoners, ongeacht religie of herkomst. Na een langzame start groeide de belangstelling gestaag en worden tegenwoordig allerlei activiteiten door een team van dertig vrijwilligers georganiseerd. Belangrijk onderdeel is de driemaal per week georganiseerde maaltijd. Ook werd de ruimte eenmaal per week gebruikt door 's Heeren Loo, met dagbesteding voor mensen met een verstandelijke beperking. Tegenwoordig maakt het inloophuis met de Franciscushof en het project Tielse Maatjes onderdeel uit van de Stichting Diaconaal Centrum. De met vele kleurenillustraties gevulde brochure sluit af met enkele interviews met vrijwilligers en bezoekers.

S. Jansen en M. van Lokven. **Rivierenland. Nederland van Aa tot Waal.** Amsterdam 2018. ISBN 978 94 600 3820 4 Rijk geïllustreerd. € 27,50 Verkrijgbaar in de boekhandel.

Water verbindt en deelt. Ook in Tiel. Alhoewel in dit boek Tiel maar weinig aan de orde komt, is het toch een boek dat ieder aangeraden kan worden. Want de auteurs vertellen in korte thematische verhalen op een prettige, leesbare en meeslepende manier over de vele facetten die ‘water’ met zich meebrengt in het heden en verleden. Na een algemene inleiding komt de relatie tot de rivier van o.a. kastelen, handelssteden, tollens, veldslagen, kanalen, dijken, rampen, landbouw en fruitteelt, veiligheid, scheepvaart, drinkwater en de natuur aan de orde. Het is een mooi vormgegeven boek. Rijk voorzien van prachtige sfeervolle foto’s. Men kan daarin het verhaal lezen, zoals op de omslag is beschreven: *“van samenleven met de rivieren, van strijd, van overwinningen en nederlagen, van profijt en angst en van een geleidelijk gegroeid begrip voor de immense betekenis van het water voor ons leven en onze welvaart... Het resultaat is een uniek en veelzijdig portret van het even mooie als gevaarlijke rivierenlandschap.”* Een landschap, waar ook Tiel al eeuwenlang een onlosmakelijk onderdeel van is.

A. Van Vliet en L. Bartels. **De tijdkiijkers.** ISBN 978 90 903 1178 7. Culemborg 2018. 36 pagina's. € 6,95. (Deze prijs geldt tot 1 januari 2019). Stripboek uitgegeven in het kader van Culemborg 700. Verkrijgbaar bij Boekhandel Tomey op de Markt in Culemborg.

Op 6 december 1318 kreeg Culemborg stadsrechten en dat wordt uitgebreid gevierd. Als onderdeel hiervan is door de Tielse striptekenaar Arie van Vliet, in samenwerking met de conservator van het Culemborgse museum, Lucienne Bartels, dit stripboek samengesteld voor de jeugd. Daarin gaan vier kinderen, Puck, Kai, Irvan en Charlotte door de tijd reizend op avontuur. Ze gebruiken een speciale bril, waarmee ze in de tijd kunnen kijken en gebeurtenissen ervaren alsof het echt gebeurt. In acht stripverhalen ontmoeten ze personen en komen gebeurtenissen uit zeven eeuwen Culemborg tot leven. Aan elk stripverhaal is een pagina gekoppeld met weetjes en spelletjes. Via een QR-code zijn filmpjes te zien over de tijd waarin het verhaal zich afspeelt. In het midden van het stripboek is ook nog een ganzenbord getekend, waarmee ook weer door de Culemborgse tijd gereisd wordt. Achterin is een stadswandeling opgenomen en de antwoorden op de in het boek gestelde vragen. Een mooi vormgegeven initiatief dat wel meer navolging mag hebben!

Nieuws Regionaal Archief Rivierenland

Sylvia Dumont

Bron:
Regionaal
Archief
Rivierenland/
Jan Bouwhuis

Archiefstuk van het jaar

Oktober was landelijk Maand van de Geschiedenis. Het thema was 'Opstand'. Met de verkiezing van het archiefstuk van het jaar haakte de archiefwereld hierop in. Ook het Regionaal Archief Rivierenland had een archiefstuk genomineerd voor deze wedstrijd.

Gekozen was voor een persfoto van het protest tegen de Betuweroute. Dit omdat deze strijd een groot deel van het werkgebied van het RAR raakte, en jong en oud hierbij betrokken was. Daarbij is het een zeer recent archiefstuk. De foto van persfotograaf Jan Bouwhuis laat zien dat actievoerders de snelweg blokkeerden en appeltjes uitdeelden aan automobilisten. Behalve deze en andere foto's heeft het RAR nog veel meer archief-

stukken over deze roerige periode. Zo worden bij het RAR de archieven van de Vereniging Landelijk Overleg Betuweroute en de vereniging Kerk-Avezaath tegen Rails (KATER) bewaard. Zie hiervoor toegang 1550. Een selectie van het materiaal was te zien tijdens een kleine expositie in het atrium van het RAR. Tijdens de nacht van de geschiedenis, 26 oktober, in het Rijksmuseum is de winnaar bekend gemaakt: 'Kattebelletjes uit de Belgische Opstand', de inzending van het Centraal Bureau voor Genealogie was de winnaar.

Selectie uit de nieuwe aanwinsten en inventarissen

- Archieven van de Vereniging tot behartiging van de belangen bij het

eendenkooibedrijf (opgericht in 1929) en de Eendenkooi Stichting (opgericht in 1998). (toegang 1630)

- Belangrijke aanvulling op het reeds aanwezige archief van de hervormde gemeente Eck en Wiel (toegang 1384)
- Archief van de hervormde gemeenten Rossum 1628-2003 (toegang 3025), Brakel over de periode 1677-1974 (toegang 3118), en Nederhemert 1752-2004 (toegang 3293). Onderzoekers moeten er wel rekening mee houden dat sommige stukken beperkt openbaar zijn.
- Persoonlijk archief van Jan Bervaes (1947-2014). Hij was een kritisch volger van waterschappen, de rijksoverheid (met name Rijkswaterstaat) in alle aangelegenheden die iets van doen hadden met waterschap zaken, rivieren, dijkverzwaring, en dergelijke. (toegang 3339).

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.
Contact: Willem Spekking.
E: willem.spekking@wur.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.
Contact: Beatrijs van Dijk
E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.
Vacant

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.
Contact: Anne-Marie Daalderop
E: a.daalderop1@kpnplanet.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur
M.J. (Martin) van der Mark, *voorzitter*
E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, *secretaris*
J.C. (Hans) Oosterman, *penningmeester*
A.A. (Toine) Bäcker
Mevr. M.M. (Ria) Kragten-van der Mark
Mevr. M.A.M. (Ans) van den Meijdenberg
P.R.M. (Paul) van der Ven
E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl
Het lidmaatschap voor het kalenderjaar 2019 van de Oudheidkamer Tiel bedraagt € 20,-.
Te voldoen op: NL95INGB0004240023

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

WEBBOUWER EN WEBMASTER

Contact: Dick Buijs
E: dick@oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Ria Kragten, Pierre van der Schaaf,
Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Coverbeeld: Regionaal Archief Rivierenland, Tiel

Realisatie: emjee | grafische vormgeving, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

Gedenk in uw godsvruchtige geboden
de Ziel van Zaliger
Meisje Anna Maria Theodora
Reigers,
Lid v. d. Dierde Orde v. d. H. Franctiscan,
geboren te 1826 30 Januarij 1875, overleden te
Maastricht 31 October 1938, overleden getuigt
te zijn met de Genadehulden der H. Eek en
begruven op het Katholische Kerkhof aldaar
4 November d.a.s.

Zij had God lief en bemde den lof van
Zijn Huis. Zij was rechtskrachtig en oprecht,
haare vleest en verzenz. Arzen, ziekten en
behoeflijken hadden haar medelijden en het wel-
dome, wie haar noozter een lievelike gewoont-
den van lievelike zinnen die wettelijkheid van

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter.

WIE KAN
LW LEVEN
NOG REDDEN:
LW VRIEND
OF UW VIJAND

